ਦੋ ਸ਼ਬਦ

ਇਹ ਹਥਲਾ ਕਿਤਾਬਚਾ "**ਵੀਆਹੁ ਹੋਆ ਮੇਰੇ ਬਾਬੁਲਾ**" ਲਾਵਾਂ ਦਾ ਟੀਕਾ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਪ੍ਰੋ. ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਵਿਆਖਿਆ ਸਹਿਤ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਅਨਮੋਲ ਰਚਨਾ 'ਲਾਵਾਂ' ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਅੰਗ ੭੭੩ ਉੱਪਰ ਦਰਜ ਹੈ । ਲਾਵਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤੇ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੌਮਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਹੈਸੀਅਤ ਰੱਖਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੇ ਅਜੋਕੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਰਸਮ ਗਿਣਿਆ ਹੈ ।

ਦੈਵੀ-ਦਰਵੇਸ਼ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਟਰੈਕਟ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ, ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘਾਂ, ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ, ਢਾਡੀ ਸਿੰਘਾਂ ਤੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਚੇਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੰਡਿਆ ਜਾਵੇ, ਜਿਸ ਪ੍ਰਥਾਇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਤੋਂ ਬਾਹਰਾ ਯਤਨ ਵੀ ਕੀਤਾ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰੀ ਸਿਧਾਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਕਿਤਾਬਚੇ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਛਾਪ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਸੰਗਤਾਂ ਲਾਭ ਉਠਾ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਤੇ ਸਾਦਾ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰਦਿਆਂ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਦਸਵੰਧ ਭੇਜ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਤੇ ਸੰਸਥਾ ਅੰਦਰ ਰਹਿ ਰਹੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਅਸੀਸਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ।

ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਦਾ ਦਾਸ,
ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ 'ਰਾਹੀ'
ਪਬਲੀਸਿਟੀ ਇੰਚਾਰਜ, ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।

ਭੂਮਿਕਾ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ 'ਸ਼ਬਦਾਰਥ' ਨਾਮ ਹੇਠ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਪੋਥੀਆਂ ਦੇ ਇਕ ਸੰਪਾਦਕ ਸ: ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਸੁਚੱਜੀ ਗੁਰਮਤਿ ਖੋਜ ਦਾ ਸਿੱਟਾ **'Our Heritage'** ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀਆਂ ਕਈ ਹੋਰ ਉੱਚ ਪਾਏ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ । ਅੱਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਿਖਿਆ '**ਵੀਆਹੁ ਹੋਆ ਮੇਰੇ ਬਾਬੁਲਾ**' ਲੇਖ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਲਾਭ ਹਿੱਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ 'ਆਨੰਦ ਕਾਰਜ' ਸਮੇਂ ਪੜ੍ਹੀ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਲਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਵੱਡੀ ਯੋਗਤਾ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਹੋ ਰਹੇ 'ਧਨ ਪਿਰ' ਵਾਲੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਰਸ ਭਰਪੂਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਲਾਵਾਂ ਵੱਡਮੁੱਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਇਹ ਜੀਵ-ਰੂਪੀ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਪਤੀ ਨਾਲ ਰਚੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਚਿੱਤਰ ਹੈ । ਜੀਵ-ਆਤਮਾ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ ਵਿਆਕੁਲਤਾ ਦਾ ਇੱਕੋ-ਇਕ ਹੱਲ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਪਤੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਵਰ ਲਵੇ ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨਾਲ ਇਕ-ਮਿਕ ਹੋ ਜਾਵੇ । ਗੁਰਮਤਿ ਅੰਦਰ ਆਤਮਾ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਵਿੱਚ ਇਉਂ ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ ਦੀ ਕਿਰਨ ਸੂਰਜ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਘੜੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਸਮਾਅ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਹੀ ਇਹ ਹੈ । ਵਿਆਹ ਜਿਸ ਨੇ ਦੋ ਮੂਰਤਾਂ ਅੰਦਰ ਰਾਮ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਇਕ ਜੋਤਿ ਕਰ ਦੇਣਾ ਅਥਵਾ

ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਵਿੱਚ ਅਭੇਦ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਦਾ ਆਪਣਾ ਵਿਧਾਨ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਦੱਸੀ ਹੈ ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਮੁੱਖ ਗੱਲ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਕੇ ਧਰਮ ਦੀ ਕਾਰ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਪਾਪਾਂ ਜਾਂ ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਮਲੀਨ ਹੋਈ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਮੈਲ ਨੂੰ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦਵਾਰਾ ਧੋਣਾ ਹੈ ।

ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਚਰਨ-ਸ਼ਰਨ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਨਿਰਮਲ ਭਉ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਭਰਮ ਭਉ ਦੂਰ ਕਰਨੇ ਹਨ ।

ਤੀਜੀ, ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੇ ਚਾਉ ਵਿੱਚ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵੈਰਾਗਵਾਨ ਹੋਣਾ ।

ਚੌਥੀ ਮੇਲ ਵਾਲੀ ਸਹਜ ਅਵਸਥਾ ਅੰਦਰ ਟਿਕ ਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ-ਸੁੱਖਾਂ, ਮਾਨ-ਅਪਮਾਨ ਵੱਲੋਂ ਬੇਨਿਆਜ਼ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ । ਹੁਣ ਇਹ ਗੱਲ ਦੱਸਣ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲਾਵਾਂ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਸਮੇਂ ਕਿਉਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ? ਉੱਤਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨਵੀਂ ਜੋੜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਅਤੇ ਹਰੀ-ਪਤੀ ਦੇ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ਕ ਵਿਆਹ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਰੱਖਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਜੀਵਨ ਲਈ ਬੜੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਲਾਵਾਂ ਮਾਪਿਆਂ ’ਤੇ ਇਹ ਭਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਅਜਿਹੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ।

ਮੈਂ ਇਕ ਐਸੀ ਮਾਂ ਤੋਂ ਜਨਮ ਲਿਆ ਜਿਹੜੀ ਸਾਂਸ-ਸਾਂਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਦੀ ਸੀ । ਮੇਰੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵੱਲ ਪੂਰਾ-ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ।

ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਦੀ ਇਕੋ-ਇਕ ਇੱਛਿਆ ਸੀ ਕਿ ਰੱਬ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਨਿਯਮ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਨਿੱਗਰ ਥਾਂ ਮੱਲ ਲੈਣ । ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਧਰਮ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼, ਸੰਤਾਂ-ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਬੜੇ ਦਰਦ ਨਾਲ ਸੁਣਾਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ । ਅਜਿਹੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਪਲ ਕੇ, ਇਕ ਪਲੇ ਹੋਏ ਲਈ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਛਤਰ-ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ । ਅਜਿਹਾ ਅਸਥਾਨ ਮੈਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਲਾਹੌਰ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਲੱਭਿਆ ਜਿਹੜਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਹੈ । ਉਸ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਛਤਰ-ਛਾਇਆ ਹੇਠ ੨ ਸਾਲ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ । ਮੇਰਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਚਾਓ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ ।

ਵਿਆਹ ਦਾ ਅਵਸਰ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਮਹੱਤਤਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਅਵਸਰ ’ਤੇ ਵਿਆਹ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੀ ਜੋੜੀ ਨੂੰ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਸੇਧ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਉਹ ਸੁਖੀ ਵੀ ਰਹਿ ਸਕਣ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮਨੁੱਖੀ ਕਰਤੱਵ ਵੀ ਰੱਬ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਲਈ ਪੂਰੇ ਕਰ ਸਕਣ । ਲਾਵਾਂ ਦੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਇਹ ਸੇਧ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋੜੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਭਾਰੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ।

-ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ

'ਵੀਆਹੁ ਹੋਆ ਮੇਰੇ ਬਾਬੁਲਾ'
ਲਾਵਾਂ ਦਾ ਟੀਕਾ, ਵਿਆਖਿਆ ਸਹਿਤ

ਸੂਹੀ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਇਕ ਬੜੀ ਅਨਮੋਲ 'ਛੰਤ' ਰਚਨਾ ਹੈ, ਜੋ ਲਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ । ਲਾਵਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਏ ਫੇਰੀਆਂ ਜਾਂ ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ, ਜੋ ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਚਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ । ਵਿਆਹ ਦੀ ਰਸਮ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਨਵੀਂ ਵਿਆਹੀ ਜਾ ਰਹੀ ਜੋੜੀ ਨੇ ਵੇਦੀ ਦੇ ਹਵਨ ਦੇ ਗਿਰਦ ਚਾਰ ਵਾਰੀ ਲਾਵਾਂ ਲੈਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਸ ਰਸਮ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਈ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਗ਼ਮੀ ਦੇ ਸਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਚਾਲੂ ਰਸਮਾਂ ਨੂੰ ਬਾਣੀ ਦੀ ਟੇਕ ਦੇ ਕੇ ਆਤਮ-ਜੀਵਨ ਹਰਾ-ਭਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਹੈ । 'ਅਨੰਦ', 'ਸਦ', 'ਅਲਾਹੁਣੀਆਂ' ਆਦਿਕ ਬਾਣੀਆਂ ਵੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਹੀ ਹਨ । 'ਬਾਵਨ ਅੱਖਰੀ', 'ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਮਾਹ', 'ਪੈਂਤੀਸ ਅੱਖਰੀ', 'ਬਿਰਹੜੇ' ਆਦਿਕ ਨਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਵੀ ਇਹ ਹੀ ਹੈ । 'ਲਾਵਾਂ ਨਾਮ ਹੇਠ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਸਿਰਲੇਖ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਬਾਣੀ ਦੇ ਚਾਰ ਭਾਗ ਬਣਾ ਕੇ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਗਾਂ ਦਾ ਆਰੰਭ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ 'ਹਰਿ ਪਹਿਲੜੀ ਲਾਵ', 'ਹਰਿ ਦੂਜੜੀ ਲਾਵ', 'ਹਰਿ ਤੀਜੜੀ ਲਾਵ', 'ਹਰਿ ਚੌਥੜੀ ਲਾਵ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਆਤਮਿਕ ਵਿਆਹ ਦੀਆਂ 'ਲਾਵਾਂ' ਹੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ—ਤੇ ਇਹ ਵਿਆਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੈ ਜੀਵ-ਧਨ ਦਾ ਈਸ਼ਵਰ-ਪਤੀ ਨਾਲ, ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਮੇਲ ਜੀਵ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਜੋ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ

ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹੈ । ਚਾਰੇ ਲਾਵਾਂ ਜੀਵ-ਰੂਪ ਇਸਤਰੀ (ਏਥੇ ਲਾਵਾਂ ਦੇ ਕਰਤਾ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਹਨ) ਦੇ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਕਢਾਈਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਧੰਨਵਾਦ ਦੇ ਹੁਲਾਰੇ ਵਿੱਚ ਈਸ਼ਵਰ ਪਤੀ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਤਜਰਬਾ ਜੋ ਮੇਲ 'ਤੇ ਜਾ ਨਿਬੜਿਆ ਹੈ, ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਲਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਹ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਦੱਸਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲਾਵਾਂ ਉਸ ਲਈ ਕੀ ਅਰਥ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ, ਹਰੀ-ਪਤੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੋਈ ਉਸੇ ਦੀ ਕੀ ਕੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਹੈ, ਚੇਤਾ ਕਰਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਹਰੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਕੀ-ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਦਕਾ ਉਹ ਪਤੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦੀ ਗਈ ਤੇ ਅੰਤਿਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਧਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਬੂਲ ਹੋਈ । (ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ) ਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖਿੱਚ-ਧੂਹ ਕੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਸਮਝਣ ਦਾ ਯਤਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਦੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ-ਮੋਟੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਵਿਖਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਉਸ ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਘੁਲ ਕੇ, ਆਪ ਨੂੰ ਮਿਟਾਅ ਕੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸੰਸਾਰਕ ਖਿੱਚਾਂ ਤੋਂ ਆਪ ਉਤਾਂਹ ਉੱਠ ਕੇ, ਹਰੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਸੰਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਹਰੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੀ ਅੰਦਰੋਂ ਗੁਰੂ, ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਨਿਰੋਲ ਆਪਣੇ ਹੀ ਉਪਰਾਲੇ ਨਾਲ ਕਦੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਪਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ । ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ, ਹਰੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਦੇ ਆਪ-ਹੁਦਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਇਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਯੋਗਤਾ ਹੋ ਜਾਣ

ਉਪਰੰਤ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਉੱਤਰਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਦੋ ਕਦਮ ਵੀ ਹਰੀ-ਪਤੀ ਵੱਲ ਚੱਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹਰੀ-ਪਤੀ ਉਸ ਵੱਲ ਚਾਰ ਕਦਮ ਚੱਲਦਾ ਹੈ । ਸੋ ਹਰੀ-ਪਤੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਜੀਵ-ਧਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਦੋਵੇਂ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਚੱਲਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਲਾਵਾਂ ਲੈਂਦੀ ਇਸ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਈ ਗਈ ਜੀਵ-ਧਨ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਦਸ਼ਾ ਇਹ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਨਿਰੀ ਹਰੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਤੁਰ ਕੇ ਹੀ ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿੱਚ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਲੱਭ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਹਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ, ਹਰੀ ਦੀ ਮਿਹਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਰਾਹ ਵਿਖਾਂਦਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਤਿਵੇਂ-ਤਿਵੇਂ ਉਹ ਤੁਰਦੀ ਗਈ ਸੀ ਆਪਾ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ।

'ਲਾਵਾਂ' ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਅਧਿਐਨ ਆਰੰਭਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਬਾਤ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਵਿਖਾਏ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ਕ ਆਤਮਿਕ ਵਿਆਹ ਦੀਆਂ ਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਅੰਦਰ ਮਰਦ-ਇਸਤਰੀ ਦੇ 'ਅਨੰਦ-ਕਾਰਜ' ਦੀਆਂ ਲਾਵਾਂ ਲਈ ਕਿਉਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ? ਉੱਤਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹਾਂ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਮਨੋਰਥ ਇਕ ਜੈਸਾ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ :

ਧਨ ਪਿਰੁ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਨਿ ਬਹਨਿ ਇਕਠੇ ਹੋਇ ॥
ਏਕ ਜੋਤਿ ਦੁਇ ਮੂਰਤੀ ਧਨ ਪਿਰੁ ਕਹੀਐ ਸੋਇ ॥

ਸੂਹੀ ਮਹਲਾ ੩ ॥ (ਅੰਗ ੭੮੮)

ਜਿਵੇਂ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰੀ-

ਪਤੀ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਇਸਤਰੀ-ਮਰਦ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਆਹ ਦੇ ਉਪਰੰਤ ਇਕ ਹੋ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਦੋਹਾਂ ਦਿਲਾਂ ਦਿਮਾਗ਼ਾਂ ਦਾ ਇਤਨਾ ਡੂੰਘਾ ਮੇਲ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਸਾਰ ਯਾਤਰਾ ਬੇਹੱਦ ਇਕ ਸੁਰ ਹੋ ਕੇ ਸੁੱਤੇ ਸੁਖਦਾਈ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਤੁਰਦੀ ਜਾਏ ਜੋ ਇਹ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਤੋਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਗ਼ਲਤ ਚਾਲੂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਨਿਰਾ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਹੀ ਮਰਦ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਅਸਾਂ ਉੱਪਰ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਦਸ਼ਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰੀ, ਹਰੀ-ਪਤੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵੇਖਿਆ ਸੀ । ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਵਿਆਹ ਇਕ ਹੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ । ਇਕ ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਇਕ ਧਿਰ ਹਰੀ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਹੈ, ਅਭੁੱਲ ਹੈ ਤੇ ਸਭ ਗੁਣ ਵਡਿਆਈਆਂ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹੈ । ਉਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 'ਤੇ ਦੂਜੀ ਧਿਰ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਮਾਣੀ, ਨਿਤਾਣੀ, ਗੁਣ-ਹੀਣ, ਭੁੱਲਣਹਾਰ ਤੇ ਤੁੱਛ ਸਮਝਦੀ ਹੈ । ਇਕ ਧਿਰ ਨੇ ਦੇਣਾ ਹੀ ਦੇਣਾ ਹੈ ਤੇ ਲੈਣਾ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਤੇ ਦੂਜੀ ਨੇ ਲੈਣਾ ਹੀ ਲੈਣਾ ਹੈ ਤੇ ਦੇਣਾ ਕੁਛ ਨਹੀਂ । ਬੀਜ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਠੀਕ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਵੀ ਹਰੀ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਜੁਦਾ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਆਵਾਗਵਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਕੱਢਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮੁੜ ਮੇਲ ਲਈ ਲੋਚਦੀ ਹੈ, ਤੜਪਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਮੁੱਢਲੀ ਸ਼ਰਤ ਹੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੁੜ ਆਪਣੇ ਅਸਲੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ । ਦੂਜੇ ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ । ਦੋਵੇਂ ਮਰਦ ਤੇ ਇਸਤਰੀ ਸਗੋਂ ਇਕ ਹੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਭੁੱਲਣਹਾਰ ਇਨਸਾਨ ਹਨ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਸਫਲ ਤੇ

ਸੁਖਦਾਈ ਜੀਵਨ ਲਈ ਵਿਆਹ ਦੁਆਰਾ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਕਰ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਭਲਾ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਸਾਰੀ ਮਾਨਵ-ਜਾਤੀ ਦੀ ਏਕਤਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਈ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਰਦ ਤੇ ਇਸਤਰੀ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹੀ ਦਰਜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ । ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਮਰਦ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹੀ ਸਮਝ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਸਿੱਖ ਤਾਲੀਮ ਨੇ ਇਸ ਮਾਨਸਿਕ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਬਦਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਇਸਤਰੀ ਜਾਤੀ ਦੀਆਂ ਸਭ ਗ਼ੁਲਾਮੀਆਂ ਕੱਟ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ । ਵਿਆਹ ਹੋ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਰਦ ਦੀ 'ਅਰਧੰਗੀ' ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਮਿਲ ਕੇ ਹੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਏਕਤਾ ਦੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਨਵੀਂ ਵਿਆਹੀ ਜੋੜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਦਾ ਰਹਿਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਜੋ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸਪਰ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲੇ ।

ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਜੋੜੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਜੋੜੀ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਰੰਭਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਠੀਕ ਚੋਣ ਕਰਨ, ਠੀਕ ਮੇਲ ਮੇਲਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ । ਪਰ ਵੇਖੋ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਜੋੜੀ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ ਕੀਮਤਾਂ ਹੀ ਉਲਟ-ਪੁਲਟ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ ਤੇ ਸਾਰੀ ਖੇਡ ਮਾਇਆ ਦੀ ਖੇਡ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਹਨ । ਮਸਲਨ ਧੀਆਂ ਲਈ ਵਰ ਲੱਭਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਸੁਭਾਉ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਜੀਵਨ ਕੀਮਤਾਂ, ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਆਦਿਕ ਵੱਲ ਓਨਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਜਿੰਨਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੈਸਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵੱਲ । ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਉਹ ਇਹ

ਵੇਖਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੱਚੀ ਮਹਿਲ-ਮਾੜੀਆਂ, ਨੌਕਰਾਂ-ਚਾਕਰਾਂ, ਮੋਟਰਕਾਰਾਂ ਤੇ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਦੀ ਮਾਲਕ ਹੋ ਕੇ ਤੇ ਵਿਹਲੀ ਰਹਿ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਰਾਮ ਲਈ ਵਰਤ ਸਕੇ । ਉਹ ਬੱਚੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਕਿ ਜਿਸ ਘਰ ਵੀ ਉਹ ਜਾਣ ਆਪਣੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਸਵਰਗ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦੇਣ । ਕੁਝ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਜਿਹਨੀਅਤ (**Thinking**) ਹੀ ਮੁੰਡੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਏਨਾ ਲੜਕੀ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਜੀਵਨ ਕੀਮਤਾਂ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਿੰਨਾ ਲੜਕੀ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਦਾਜ ਲੈਣ ਵੱਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੋੜ ਜੁੜ ਕੇ ਸੁੱਖ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਉਪਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ 'ਗਲ ਪਏ ਢੋਲ' ਹੀ ਵੱਜਦੇ ਹਨ ਤੇ ਫੋਕੀ ਜਾਹਰਦਾਰੀ ਬਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਜੋੜੇ ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਸੀ :-

"ਇਸਤਰੀ ਪੁਰਖੈ ਖਟਿਐ ਭਾਉ ॥ ਭਾਵੈ ਆਵਉ ਭਾਵੈ ਜਾਉ ॥"

(ਅੰਗ ੯੫੧)

ਅਰਥਾਤ ਇਸਤਰੀ ਪੁਰਖ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਖਟੀ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ (ਇਸ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਨਿੱਜੀ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ), ਲਾਭ ਦੀ ਇਸ ਭਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਲਈ ਇਉਂ ਆਖਿਆ ਸੀ :

"ਸਾਹੁਰੜੈ ਵਿਚਿ ਖਰੀ ਸੋਹੰਦੀ ਜਿਨਿ ਪੇਵਕੜੈ ਨਾਮੁ ਸਮਾਲਿਆ ॥ਸਭੁ ਸਫਲਿਓ ਜਨਮੁ ਤਿਨਾ ਦਾ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਿਨਾ ਮਨੁ ਜਿਣਿ ਪਾਸਾ ਢਾਲਿਆ।"

ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਮਹਲਾ ੪ ॥ (ਅੰਗ ੭੮)

ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਇਸਤਰੀ ਜਿਸ ਨੇ ਪੇਕੇ ਘਰ ਨਾਮ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵਸਾਇਆ ਹੈ ਉਹ ਸਹੁਰੇ ਜਾ ਕੇ ਵੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਜਨਮ ਸਫਲ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਗੁਰਾਂ ਦਵਾਰੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਸਾਰੀ ਜੀਵਨ ਖੇਡ ਖੇਡੀ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਵੀ ਨਾਮ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵਸਾ ਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਵੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਨਿਪੁੰਨ ਹੋ ਗਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚੋਂ ਸੱਚ, ਪਿਆਰ, ਨਿਮ੍ਰਤਾ, ਮਿਠਾਸ, ਦਇਆ, ਖਿਮਾਂ, ਧੀਰਜ, ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਸੰਤੋਖ ਆਦਿਕ ਗੁਣ ਉਪਜਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸਦਕਾ ਉਸਦਾ ਜੀਵਨ ਸਭ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਹਰਾ-ਭਰਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਦਾਜ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਇਉਂ ਕੀਤੀ ਸੀ :

"ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਮੇਰੇ ਬਾਬੁਲਾ ਹਰਿ ਦੇਵਹੁ ਦਾਨੁ ਮੈ ਦਾਜੋ॥
ਹਰਿ ਕਪੜੋ ਹਰਿ ਸੋਭਾ ਦੇਵਹੁ ਜਿਤੁ ਸਵਰੈ ਮੇਰਾ ਕਾਜੋ॥
ਹਰਿ ਹਰਿ ਭਗਤੀ ਕਾਜੁ ਸੁਹੇਲਾ ਗੁਰਿ ਸਤਿਗੁਰਿ ਦਾਨੁ ਦਿਵਾਇਆ ॥ ਖੰਡਿ ਵਰਭੰਡਿ ਹਰਿ ਸੋਭਾ ਹੋਈ ਇਹੁ ਦਾਨੁ ਨ ਰਲੈ ਰਲਾਇਆ ॥ ਹੋਰਿ ਮਨਮੁਖ ਦਾਜੁ ਜਿ ਰਖਿ ਦਿਖਾਲਹਿ ਸੁ ਕੂੜੁ ਅਹੰਕਾਰੁ ਕਚੁ ਪਾਜੋ ॥"

ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਮਹਲਾ ੪ (ਅੰਗ ੭੮-੭੯)

ਵੇਖੋ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਸੁਲਝੀ ਹੋਈ ਇਸਤਰੀ ਵਿਖਾਈ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਬਾਬਲ ਤੋਂ ਹਰੀ-ਦਾਨ, ਨਾਮ-ਦਾਨ ਦੀ ਦਾਤ ਮੰਗਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਇਹ ਸਮਝਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾਜ ਦੀ ਰੀਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ । ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਦਾਜ ਮਾਇਆ ਅਧਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਅਜਿਹੇ ਦਾਜਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਝੂਠ ਤੇ ਪਖੰਡ ਦੇ ਨਾਮ ਦਿੱਤੇ

ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅੰਤਿਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਦਾ ਦੁੱਖ-ਕਸ਼ਟ ਹੀ ਉਪਜਦੇ ਹਨ । ਗੁਰਮੁਖ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨਾਮ-ਦਾਨ ਦੀ ਦਾਤ ਨੂੰ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੇਵਲ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਪੱਕੇ ਸੁੱਖ ਉਪਜਦੇ ਹਨ । ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਦੇ ਸੁੱਖ ਜੀਵਨ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਇਕ ਸੁਖੀਏ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਇਉਂ ਵਿਖਾਈ ਹੈ :

"The treasures of the deep are not so precious as are the concealed comforts of a man locked up in woman's love I scent the air of blessings when I come but near the house. O, what a delicious breath marriage sends forth, the violet bed is not sweeter."

ਅਰਥਾਤ—ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਦੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਇਤਨੇ ਕੀਮਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਜਿੰਨਾ ਉਸ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇ ਸੁੱਖ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਚੁੱਪ ਕੀਤਾ ਸੱਚਾ ਪਿਆਰ ਮਿਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਭਰਾਵੋ, ਮੈਂ ਘਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਂਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਬਰਕਤਾਂ ਭਰਪੂਰ ਹਵਾ ਸੁੰਘਦਾ ਹਾਂ । ਵਿਆਹ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਐਸੀ ਸੁਗੰਧ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਬਨੱਫ਼ਸ਼ੇ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਸੇਜ ਵੀ ਇਤਨੀ ਮਿੱਠੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ।

ਆਉ, ਹੁਣ ਲਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚੱਲੀਏ ।

ਪਹਿਲੀ ਲਾਵ ਇਹ ਹੈ :

ਹਰਿ ਪਹਿਲੜੀ ਲਾਵ ਪਰਵਿਰਤੀ ਕਰਮ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ ਬਲਿ ਰਾਮ ਜੀਉ ॥ ਬਾਣੀ ਬ੍ਰਹਮਾ ਵੇਦੁ ਧਰਮੁ ਦ੍ਰਿੜਹੁ ਪਾਪ ਤਜਾਇਆ ਬਲਿ ਰਾਮ

ਜੀਉ ॥ ਧਰਮੁ ਦ੍ਰਿੜਹੁ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਵਹੁ ਸਿਮ੍ਰਿਤਿ ਨਾਮੁ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ ॥ ਸਤਿਗੁਰੁ ਗੁਰੁ ਪੂਰਾ ਆਰਾਧਹੁ ਸਭਿ ਕਿਲਵਿਖ ਪਾਪ ਗਵਾਇਆ ॥ ਸਹਜ ਅਨੰਦੁ ਹੋਆ ਵਡਭਾਗੀ ਮਨਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਮੀਠਾ ਲਾਇਆ ॥ ਜਨੁ ਕਹੈ ਨਾਨਕੁ ਲਾਵ ਪਹਿਲੀ ਆਰੰਭੁ ਕਾਜੁ ਰਚਾਇਆ ॥੧॥ (ਅੰ: ੭੭੩)

"ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ, ਜੀਵ-ਧਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਉਂ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਹਰੀ ਨਾਲ ਜੀਵ-ਧਨ ਦੇ ਵਿਆਹ ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲਾਵ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਰਿ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪਰਵਿਰਤੀ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਕੇ, ਮੈਨੂੰ ਸੰਸਾਰੀ ਬਣਾ ਕੇ, ਮੈਥੋਂ ਪਰਵਿਰਤੀ ਕਰਮ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਏ ਸਨ, ਬਲਿਹਾਰ ਹਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਰਾਮ ਜੀ ਤੋਂ । ਕਿਹੜੇ ਕਰਮ ਉਸ ਦੱਸੇ ਸਨ? ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵੇਦ ਨੂੰ ਵਾਚੋ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਗਿਆਨ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰੋ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਹ ਵਿਖਾਲ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਸਭ ਪਾਪ ਨਸ਼ਟ ਕਰਾ ਦਿੱਤੇ ਸਨ, ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਵਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਹਰੀ-ਰਾਮ ਜੀ ਤੋਂ ।

(ਉਸ ਹੋਰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ) ਧਰਮ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰੋ ਤੇ ਨਾਮ ਧਿਆਵੋ, ਨਾਮ ਉਸ ਨੇ ਸਿਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਤੋਂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਇਆ ਸੀ ।

(ਫਿਰ ਉਸ ਹੋਰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ) ਸਤਿਗੁਰੂ ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਵਾ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਹੀ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤੇ ਸਨ ।

ਵੱਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ (ਤੇ ਸਿੱਟੇ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਸਹਿਜ ਟਿਕਾਊ ਵਾਲਾ ਤੇ ਕੁਦਰਤੀ) ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ

ਹਰੀ ਜਪਣਾ ਮਿੱਠਾ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ ।

ਨਾਨਕ ਦਾਸ ਪਹਿਲੀ ਲਾਵ ਆਖਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਹਰੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕਾਰਜ ਇਉਂ ਰਚਾਇਆ ਸੀ ।

ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਏਥੇ ਲਾਵਾਂ ਲੈਂਦੀ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਦੀਆਂ ਲਾਵਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸਤਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਸਹੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਜੀਵਨ ਉਪਜਾਣ ਲਈ ਇਸ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੋੜ ਵੱਲ ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਰਾਇਆ ਹੈ । ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਪਹਿਲੀ ਥਾਂ ਇਸ ਲਈ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂਆਂ ਵਾਂਗ ਵੇਖਦੇ ਸਨ ਕਿ ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਕਈ ਐਸੀਆਂ ਗ਼ਲਤ ਵਿਚਾਰ-ਧਾਰਾਵਾਂ ਚਾਲੂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ ਜੋ ਗ੍ਰਿਸਥ ਜਾਂ ਘਰ-ਬਾਹਰੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਇਕ ਘਟੀਆ ਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਸਮਝ ਕੇ ਦੁਰਕਾਰ ਛੱਡਦੀਆਂ ਸਨ । ਇਹਨਾਂ ਵਿਚਾਰ-ਧਾਰਾਵਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਪੂਰਨਤਾ ਤਕ ਪੁੱਗਣ ਲਈ ਸੰਸਾਰ-ਤਿਆਗ ਦੀ ਸ਼ਰਤ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਮਝਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਇਕ ਥਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਪਰਮਾਰਥ ਦੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪਹਾੜਾਂ, ਦਰਿਆ-ਕਿਨਾਰਿਆਂ, ਮੜ੍ਹੀ-ਮਸਾਣਾਂ ਤੇ ਕਬਰਾਂ ਆਦਿਕ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਲਾਂਭੇ ਹੋ ਕੇ ਤੁਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਦੂਜਾ, ਸੰਸਾਰੀ ਹੋ ਕੇ ਵਿਚਰਨ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਕ ਘ੍ਰਿਣਤ ਚੀਜ਼ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਸੰਸਾਰ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਘਰ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਰਥ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ-ਕੋਣ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਬੁਰਾਈ ਹੀ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਪਿਆਰ, ਬਾਲ-ਬੱਚਿਆਂ 'ਤੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੇ ਮੋਹ ਚਿੱਕੜ ਹਨ; ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਨਾਲ ਹੀ

ਕਲਿਆਣ ਦਾ ਰਾਹ ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਹੈ । ਟੱਬਰ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਫਾਹੀ ਤੇ ਜੰਜਾਲ ਹਨ ਜੋ ਪਰਮਾਰਥ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਰੋਕ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਤਿਆਗ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੋਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਆਸ ਸੁਪਨੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈਸੀਅਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੀ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਹੀ ਜੋਗੀਆਂ ਦੀ ਬਾਣ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਚਲਾਕ ਸੀ ਤੇ ਅੰਤਰ-ਧਿਆਨ ਸਮਾਧੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸੰਨਿਆਸ ਆਸ਼ਰਮ ਤੇ ਬੋਧੀਆਂ ਦੇ ਤਿਆਗ ਆਦਿਕ ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਇਕਸਾਰ ਚੱਲਦੇ ਰਹੇ ਸਨ । ਏਸੇ ਵਿਚਾਰ ਧਾਰਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੀ ਬੁੱਧ ਜੀ ਨੇ ੨੯ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਘਰ-ਬਾਰ ਤੇ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੇ ਸਨ । ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਸਨ । ਅਜੇ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਹੀ ਗੁਜ਼ਰੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਅਚਾਨਕ ਆਪਣੀ ਇਸਤਰੀ ਤੇ ਇਕ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸੁੱਤਿਆਂ ਛੱਡ ਕੇ ਚੁੱਪ-ਚੁਪੀਤੇ ਘਰੋਂ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਬੱਧੀ ਤਪ-ਸਾਧਨ ਕੀਤੇ ਸਨ ਤੇ ਸੁੱਕ ਕੇ ਪਿੰਜਰ ਹੋ ਗਏ ਸਨ । ਇਕ ਹੋਰ ਬਜ਼ੁਰਗ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੋਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਕਠਿਨ ਤਪ ਤੇ ਦੇਹ ਅਭਿਆਸ ਇਸ ਹੱਦ ਤਕ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਖ਼ੂਨ ਦਾ ਕਤਰਾ ਵੀ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇ । ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਘਰ ਵੀ ਸਮਝਿਆ ਸੀ ਤੇ ਈਸ਼ਵਰ ਪਿਆਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਉਹ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਲੀਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁਲਦੇ ਫਿਰਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਇਉਂ ਕਰਦੇ ਸਨ:

ਫਰੀਦਾ ਪਾੜਿ ਪਟੋਲਾ ਧਜ ਕਰੀ ਕੰਬਲੜੀ ਪਹਿਰੇਉ ॥
ਜਿਨ੍ਹੀ ਵੇਸੀ ਸਹੁ ਮਿਲੈ ਸੇਈ ਵੇਸ ਕਰੇਉ ॥੧੦੩॥

ਸਲੋਕ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ॥ (ਅੰਗ ੧੩੮੩)

ਅਰਥਾਤ—ਹੇ ਫ਼ਰੀਦ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਭ ਕੱਪੜੇ ਪਾੜ ਕੇ ਲੀਰ-ਲੀਰ ਕਰ ਦਿਆਂ ਤੇ ਕੰਬਲੀ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਾਂ । ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਵੇਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਹ ਮਿਲਦਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਸ ਬਣਾ ਲਵਾਂਗਾ । ਸ਼ੇਖ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਗੱਦੀਦਾਰ ਸ਼ੇਖ ਬ੍ਰਹਮ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਦੋ ਵਾਰ ਪਾਕਪਟਨ ਵਿੱਚ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਹਰ ਵਾਰੀ ਉਹਨਾਂ ਸੰਸਾਰ-ਤਿਆਗ ਦੀ ਫ਼ਿਲਾਸਫ਼ੀ ਦਾ ਚੀਰ-ਫਾੜ ਕਰਾਇਆ ਸੀ । ਸ਼ੇਖ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇਉਂ ਮਸ਼ਵਰਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ :-

'ਅਕੇ ਤਾਂ ਲੋੜ ਮੁਕਦਮੀ ਅਕਹ ਤਾਂ ਅਲਾਹ-ਲੋਮ ।
ਦੋਹੀ ਬੇੜੀ ਨ ਲਤ ਧਰ ਮਤ ਵੰਵਾਹੁ ਵਖਰ ਬੋੜ ।'

ਅਰਥਾਤ—ਜਾਂ ਸੰਸਾਰੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰੇ ਤੇ ਜਾਂ ਰੱਬ ਦਾ ਰਾਹ ਫੜੇ । ਦੋ ਬੇੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਰ ਨਾ ਧਰੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਪੂੰਜੀ ਡੋਬ ਕੇ ਤੁਰ ਜਾਉਗੇ । ਸ਼ੇਖ ਜੀ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਆਸਾ, ਅੰਦੇਸ਼ਾ, ਫ਼ਿਕਰ, ਝੋਰੇ ਤੇ ਖ਼ਾਹਿਸ਼ਾਂ ਆਦਿਕ ਸਦਾ ਹੀ ਬਣੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਕਸ਼ਟਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸੁਖਦਾਈ ਤੇ ਸਫਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸੰਸਾਰ-ਤਿਆਗ ਇਕ ਲੋੜੀਂਦਾ ਕਦਮ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤਿਆਗ ਵਿੱਚ ਸਭ ਦੁਨਿਆਵੀ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਸਮੇਤ ਜੀਵਨ ਤੇ ਨਿਰਬਾਹ ਲਈ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਉਪਰਾਲੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਤਾਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਜੋ ਅੰਤਿਮ ਸਿੱਟਾ ਉਹਨਾਂ ਕੱਢਿਆ ਸੀ ਉਹ ਨਿਰਾਸ਼ਾਵਾਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਦਸ਼ਾ ਤੋਂ ਉਪਜਿਆ ਸੀ । ਇਸ ਮਾਨਸਿਕ ਦਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜਿਨਸੀ ਮੇਲ ਨੂੰ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਘ੍ਰਿਣਤ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਤਿਆਗ, ਧਰਮ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਬਣਾ ਲਈ ਗਈ ਸੀ । ਇਹ ਫ਼ਰਜ਼ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਸਤਰੀ

ਬੁਰਾਈ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਦਾ ਦੂਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਜਿਨਸੀ ਖ਼ਾਹਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਲਪੇਟ ਵਿੱਚ ਪਈ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪਾਈ ਰੱਖਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ 'ਤੇ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਢੱਕ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਅਜਿਹੇ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਇਸਤਰੀ ਜ਼ਾਤੀ ਦਾ ਮਾਣ ਹੀ ਘਟਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ । ਛੱਜੂ ਵਰਗੇ ਭਗਤ ਨਿਰਾਸ਼ਾਵਾਦ ਦੀ ਭਿਆਨਕ ਹੱਦ ਤਕ ਜਾ ਕੇ ਇਉਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ :-

ਕਾਗਦ ਸੰਦੀ ਪੁਤਲੀ ਭਉ ਨ ਤ੍ਰਿਆ ਨਿਹਾਰ ॥
ਯੇਹੀ ਮਾਰਿ ਲੈਰਾਵਹੀ ਜਥਾ ਬਿਲੋਚਨ ਧਾੜ ॥

ਅਰਥਾਤ—'ਇਸਤਰੀ ਏਡੀ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਹੈ ਕਿ ਕਾਗ਼ਜ਼ ਦੀ ਪੁਤਲੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ । ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਾਮ-ਵੱਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਰ ਸੁੱਟਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਬਲੋਚਾਂ ਦੀ ਧਾੜ ਮਾਰ ਮੁਕਾਂਦੀ ਸੀ ।' ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਨੂੰ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਗ਼ਲਤ ਸਮਝ ਕੇ ਅਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਜਗਤ ਬੁਰਾਈ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਆਰੰਭ ਬੁਰਾਈ ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਘਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਆਪ ਸਤਿ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੀ ਸਤਿ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ :

ਤੂ ਸਚਾ ਸਚਿਆਰੁ ਜਿਨਿ ਸਚੁ ਵਰਤਾਇਆ ॥

ਮਲਾਰ ਮਹਲਾ ੧॥ (ਅੰਗ ੧੨੭੯)

ਫਿਰ ਹੋਰ: **ਨਾਨਕ ਸਚੇ ਕੀ ਸਾਚੀ ਕਾਰ ॥**

(ਜਪੁ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ) ਅੰਗ ੭)

ਇਹ ਸਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਵਿਚਾਰ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਥਾਂ ਪੁਰ ਥਾਂ ਖਿਲਾਰੇ ਸਨ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਹੋ ਰਹੇ ਸੰਸਾਰ ਤਿਆਗ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਅਸਰ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਜ਼ਾਇਲ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਤਿਆਗੀਆਂ ਲਈ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਘਰ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਚੁਨਾਂਚਿ ਜਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਗੱਦੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਇਕ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਈ । ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ **'ਪ੍ਰਤਖ ਹੋਇ ਬਹਿ ਜਾਪ ਆਪ ਟਿਕਾਇਆ'** ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ, ਇਸ ਲਈ ਬਾਬਾ ਜੀ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂ ਹੋ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ । ਦੂਜੇ, ਤੀਜੇ ਤੇ ਚੌਥੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਮਰਾਹ ਹੋਣੋਂ ਬਚਾਇਆ ਸੀ; ਜਿਵੇਂ ਇਸ 'ਲਾਵ' ਵਿੱਚ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ । ਇਸ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਮਾਰਗ ਦਾ ਇਕ ਸਮਾਜਿਕ ਪੱਖ ਵੀ ਹੈ ਜੋ ਅਸੀਂ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਦੂਜੀ 'ਲਾਵ' ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵੇਖਾਂਗੇ । ਹਾਲੇ ਅਸੀਂ ਏਥੇ ਫਿਰ ਨੋਟ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਹਰੀ-ਪਤੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲਾਵ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਪਰਵਿਰਤੀ ਕਰਮ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਨ ਦੇ ਰਾਹੇ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਪਰਵਿਰਤੀ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਅਪਨਾਏ; ਪਰ ਇਹ ਮਾਰਗ ਸਫਲ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋਣਾ ਹੈ ਜੇ ਇਸ ਅੰਦਰ ਪਰਵਿਰਤੀ ਕਰਮ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕੀਤੇ ਜਾਣ । ਲਾਵ ਅੰਦਰ ਪਰਵਿਰਤੀ

ਕਰਮ ਇਹ ਦੱਸੇ ਗਏ ਹਨ—ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ, ਉਸ ਗਿਆਨ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਧਰਮ ਕਮਾਉਣਾ, ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਵਿੱਚ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੈਂਦੇ ਰਹਿਣਾ । ਇਹਨਾਂ ਪਰਵਿਰਤੀ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚ ਨਿਕਲੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਪਾਪ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਉਹ ਟਿਕਾਊ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਭਰਪੂਰ ਅਨੰਦ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਹਰੀ-ਜਾਪ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਾਰਾ ਰਸਤਾ ਸਾਫ਼ ਦਿੱਸਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ । ਕਰਮ ਗਿਆਨ ਤੇ ਭਗਤੀ ਤਿੰਨੇ ਹੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਤੁਰ ਪਏ ਹਨ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਹੋਰ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਬਣ ਗਏ ਹਨ ।

ਪਰਵਿਰਤੀ ਕਰਮ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਨ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਉੱਪਰ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵੇਦ ਅਤੇ ਸਿਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਤਾਂ ਆਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਆਇਆ । ਇਹ ਕਿਉਂ ? ਇਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਅਜੇ ਬੱਧੀ ਨਹੀਂ ਗਈ ਸੀ, ਪਰ ਕੀ ਪੋਥੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿੱਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ? ਇਹ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸੱਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਪੋਥੀ ਬਾਬਾ ਮੋਹਨ ਜੀ ਦੇ ਘਰੋਂ ਆਪ ਜਾ ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ । ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਿਸੇ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਵੇਦਾਂ ਸਿਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਜਾਂ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਆਦਿਕ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੋ ਸਕਦੇ । ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਬਾਨੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ, ਜੋ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਉਪਾਂਗ ਹੀ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਦਾ ਚੰਗਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਵੀ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਲਾਭ ਵੀ

ਉਠਾਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਭੁੱਖਾਂ ਵੀ ਵੇਖੀਆਂ ਸਨ । ਆਖਰ ਨਿਰੋਲ ਸੱਚ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋ ਕੇ ਦਿੱਸਿਆ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਏਥੋਂ ਜਾਂ ਕਿਤੋਂ ਹੋਰਥੋਂ ਮਿਲਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਸੀ । ਇਸ ਸੱਚ ਨੂੰ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੰਭਾਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਹੀ ਇਸ ਨਿਰੋਲ ਸੱਚ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਉਹਨਾਂ ਇਉਂ ਕੀਤੀ ਸੀ :-

ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਰੁ ਹੋਰ ਨਾਮ ਬਿਹੂਨੀ ॥੨੫॥

ਰਾਮਕਲੀ ਦਖਣੀ ਓਅੰਕਾਰੁ ਮਹਲਾ ॥੧॥(ਅੰ: ੯੩੨)

ਅਰਥਾਤ—'ਹੇ ਭਾਈ, ਤੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਨੂੰ ਹੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਮਝ, ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਐਸੇ ਮਤਿ ਦੀ ਤੈਨੂੰ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਉਹ ਨਾਮ ਤੋਂ ਹੀਣਾ ਰੱਖਦੀ ਹੋਵੇ ।'

ਇਸ ਸੱਚ ਸਰੂਪ ਗੁਰਮਤਿ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਹਰਿ-ਦਰਸ਼ਨ ਤੇ 'ਗੁਰ ਦਰਸ਼ਨ' ਦੇ ਨਾਮ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਸਨ । ਏਸੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਉਪਮਾ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਹੀ ਚਾਓ, ਮਾਣ, ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਹੁਲਾਰੇ ਵਿੱਚ ਇਉਂ ਕੀਤੀ :-

ਹਰਿ ਦਰਸਨੁ ਪਾਵੈ ਵਡਭਾਗਿ ॥ ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ ਸਚੈ ਬੈਰਾਗਿ ॥ ਖਟੁ ਦਰਸਨੁ ਵਰਤੈ ਵਰਤਾਰਾ ॥ ਗੁਰ ਕਾ ਦਰਸਨੁ ਅਗਮ ਅਪਾਰਾ ॥੧॥ ਗੁਰ ਕੈ ਦਰਸਨਿ ਮੁਕਤਿ ਗਤਿ ਹੋਇ ॥ ਸਾਚਾ ਆਪਿ ਵਸੈ ਮਨਿ ਸੋਇ ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥ ਗੁਰ ਦਰਸਨਿ ਉਧਰੈ ਸੰਸਾਰਾ ॥ ਜੇ ਕੋ ਲਾਏ ਭਾਉ ਪਿਆਰਾ ॥

ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੩॥ (ਅੰਗ ੩੬੦)

ਅਰਥਾਤ-ਹਰੀ ਦਰਸ਼ਨ (ਗੁਰਮਤਿ) ਕਿਸੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਵੱਡੇ

ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਸੱਚੇ ਤਿਆਗੀ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ । ਜਗਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਛੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਗੁਰ-ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਅਪਰੰਪਾਰ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਦੇ ਇਸ ਦਰਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਦਰਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਹੀ ਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਇਸ ਭੇਦ ਨੂੰ ਉਹ ਹੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਦਰਸ਼ਨ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਾਵਨਾ ਜੋੜੇ । ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਦਰਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਸੱਚ ਨਿਰੋਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਿੱਸ ਪਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਗਦ-ਗਦ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸ਼ੁਕਰਾਨੇ ਤੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਹਰਿ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ।

ਇਹ ਦਰਸ਼ਨ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਸੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਚੁੱਕ ਲਈ ਸੀ । ਇਸ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਇੱਥੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ? ਸਾਫ਼ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਲਾਵਾਂ' ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਤਜਰਬੇ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਨਹੀਂ ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਲਾਵ ਦੀਆਂ ਵੇਦ ਸਿਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਤੋਂ ਹੋਈਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਰ ਲਈਆਂ ਸਨ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ-ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਇਹ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦਰੁਸਤ ਰਿਪੋਰਟ ਪਹਿਲੀ ਲਾਵ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਕਦੇ ਤਅੱਸਬ **(Religious Prejudice)** ਤੇ ਤੰਗ-ਦਿਲੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ । ਉਹ ਸਗੋਂ ਸਭ ਧਰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੱਚਾਈਆਂ ਵੇਖ

ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਇਸੇ ਲਈ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਇਉਂ ਬੋਲੇ ਸਨ :

"ਕਬੀਰੁ ਪੂੰਗਰਾ ਰਾਮ ਅਲਹ ਕਾ ਸਭ ਗੁਰ ਪੀਰ ਹਮਾਰੇ ॥੫॥

(ਅੰਗ ੧੩੪੯)

ਜੋ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਵੇਦਾਂ ਤੋਂ ਲੋੜੀਂਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਧਰਮ ਕਮਾਇਆ ਸੀ ਜਾਂ ਸਿਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈ ਕੇ ਨਾਮ ਦੇ ਜਾਪ ਦੀ ਮਸ਼ਕ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਧਰਮ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਰਿਣੀ ਹੋਏ ਸਨ; ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਇਹਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਹੋਰ ਹਰ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵੀ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਗਿਆਨ, ਧਰਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਜਾਂ ਨਾਮ, ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਹਨਾਂ ਐਸੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ ਜੋ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਵੀ ਐਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸਨ । ਅੱਗੋਂ ਦੂਜੀ ਲਾਵ ਤੋਂ ਵੀ ਇਹੋ ਪਤਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖ ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਮੇਲ ਪਹਿਲੀ ਲਾਵ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਆਖਰ ਹਿੰਦੂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਜੰਮੇ ਪਲੇ ਸਨ ਤੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਬੜੀ ਡੂੰਘੀ ਧਾਰਮਿਕ ਰੁਚੀ ਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ । ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਸਪੁੱਤ੍ਰੀ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਲਈ ਵਰ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ । ਹਾਂ, ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਪਾਸੇ ਨਹੀਂ ਗਿਆ । ਉਹ ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਲਾਵ ਦੇ ਟੀਕੇ ਵਿੱਚ ਦੂਜੀ ਤੇ ਤੀਜੀ ਸਤਰ ਦੇ ਅਰਥ ਇਉਂ ਕਰਦੇ ਹਨ : 'ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦਾ ਵੇਦ ਜਾਣ ਕੇ ਵਾਚੋ, ਇਸ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਧਰਮ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰੋ । ਇਸ ਰਾਹ 'ਤੇ ਤੋਰ ਕੇ ਹੀ ਹਰੀ ਨੇ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਸਭ ਪਾਪ ਨਸ਼ਟ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ

ਉਹ ਇਸ ਹਰੀ-ਰਾਮ ਜੀ ਤੋਂ । (ਉਸ ਹੋਰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ) ਧਰਮ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰੋ ਤੇ ਨਾਮ ਜਪੋ, ਸਿਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਨਾਮ ਹੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਇਆ ਹੈ ।' ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ: ਉਹ ਲੋਕ ਜੋ ਤਥਾ-ਕਥਿਤ ਕਰਮ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਧਰਮ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸੁਣਦੇ ਹਨ, ਨਾਮ ਵੀ ਜਪਦੇ ਹਨ ਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਕੋਰੇ ਦੇ ਕੋਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਏਥੋਂ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਇਹਨਾਂ ਯਤਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰ ਕੋਈ ਕਸਰ ਹੈ । ਕਸਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਯਤਨ ਉਹ ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅਭਿੱਜ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਿਹਨਾਂ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਟੀਸੀ ਦੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਤਕ ਪੁੱਜ ਗਏ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਨਾ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦੇ ਹੋਣ, ਖ਼ੈਰ !

ਦੂਜੀ ਲਾਵ ਇਹ ਹੈ :

> **ਹਰਿ ਦੂਜੜੀ ਲਾਵ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪੁਰਖੁ ਮਿਲਾਇਆ ਬਲਿ ਰਾਮ ਜੀਉ ॥ ਨਿਰਭਉ ਭੈ ਮਨੁ ਹੋਇ ਹਉਮੈ ਮੈਲੁ ਗਵਾਇਆ ਬਲਿ ਰਾਮ ਜੀਉ ॥ ਨਿਰਮਲੁ ਭਉ ਪਾਇਆ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਇਆ ਹਰਿ ਵੇਖੈ ਰਾਮੁ ਹਦੂਰੇ ॥ ਹਰਿ ਆਤਮ ਰਾਮੁ ਪਸਾਰਿਆ ਸੁਆਮੀ ਸਰਬ ਰਹਿਆ ਭਰਪੂਰੇ ॥ ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਏਕੋ ਮਿਲਿ ਹਰਿ ਜਨ ਮੰਗਲ ਗਾਏ ॥ ਜਨ ਨਾਨਕ ਦੂਜੀ ਲਾਵ ਚਲਾਈ ਅਨਹਦ ਸਬਦ ਵਜਾਏ ॥੨॥**
>
> (ਅੰਗ ੭੭੪)

ਹਰੀ ਨਾਲ ਜੀਵ-ਧਨ ਦੇ ਵਿਆਹ ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਵਿਆਹ

ਦੀ ਦੂਜੀ ਲਾਵ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਰੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੇ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਮੈਂ ਹਰੀ ਨੂੰ ਆਤਮ-ਸਮਰਪਣ ਕੀਤਾ ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਪੂਰੀ ਤਾਬੇਦਾਰੀ ਵਿੱਚ ਹੋ ਗਈ), ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਵਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹਰੀ ਰਾਮ ਜੀ ਤੋਂ ।

ਸਤਿਗੁਰ ਦੇ ਭੈਅ ਵਿੱਚ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਹਰੀ ਦੇ ਭੈਅ ਵਿੱਚ ਹੋ ਕੇ ਮੇਰਾ ਮਨ ਨਿਰਭਉ ਹੋ ਗਿਆ, ਹਉਮੈਂ ਤੋਂ ਉਪਜਣ ਵਾਲਾ ਮੇਰਾ ਮੈਲਾਪਨ ਉਸ ਗਵਾ ਛੱਡਿਆ, ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਵਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹਰੀ ਰਾਮ ਜੀ ਤੋਂ ।

ਮੇਰੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਉਸ ਨੇ ਜਦੋਂ ਨਿਰਮਲ ਭਉ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਮੈਂ ਹਰੀ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਏ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਹਰੀ-ਰਾਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਆਪਣੇ ਹੀ ਅੰਦਰ ਵਰਤਦਾ ਵੇਖਿਆ ।

(ਮੈਨੂੰ ਦਿੱਸਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਹਰੀ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵਾਸ ਲਿਆ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਉਸ ਨੇ) ਆਤਮਾ ਸਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਹੋਰ ਸਭਨਾਂ ਅੰਦਰ ਵੀ ਆਪਣਾ ਆਪ ਪਸਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਸਭਨਾਂ ਅੰਦਰ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਮੈਨੂੰ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਮੇਰਾ ਹਰੀ-ਪ੍ਰਭੂ ਹੀ ਦਿੱਸਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਦਾਸਾਂ ਸੇਵਕਾਂ, ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮੰਗਲ ਗਾਏ ।

ਇਉਂ ਉਸ ਦੇ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਦੀ ਦੂਜੀ ਲਾਵ ਚਲਾਈ, ਅਨਹਦ ਸ਼ਬਦ ਵਸਾ ਕੇ (ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਪਜਾ ਕੇ ਜੋ ਹਰੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਰਤ ਜਾਣ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ) ਇਸ ਲਾਵ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪੁਰਖ ਦੇ ਮੇਲ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਦੱਸ ਕੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ (ਇੱਥੇ ਜੇਠਾ ਜੀ) ਸਮਝਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮੇਲ ਹਰੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਛੋਲੇ ਵੇਚਦੇ ਤੇ ਬੜੀ ਘਾਲ

ਕਮਾਈ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਰੋਟੀ ਬਣਾਂਦੇ ਜੇਠਾ ਜੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਲਿਆ ਕੇ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਣੇ ਸਨ? ਇਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪੁਰਖ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਹੋ ਕੇ ਜੇਠਾ ਜੀ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਬੜੇ ਮਹਾਨ ਹੋ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ, ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਆਤਮਿਕ ਬਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਗਏ ਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹੇ ਗਏ । ਏਥੇ ਇਹਨਾਂ ਪੂਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਤਨ, ਮਨ, ਧਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਤਾਬੇਦਾਰੀ ਵਿੱਚ ਆ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ । ਏਥੇ ਮਸ਼ਕ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਅੰਤਮ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹਰੀ ਦੀ ਤਾਬੇਦਾਰੀ ਵਿੱਚ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ । ਏਥੇ ਉਹ ਘੜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਚੁੱਕਣ ਲਈ । ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਸੀ ਕਿ '**ਹਉਮੈ ਦੀਰਘ ਰੋਗ ਹੈ**' ਤੇ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਆਪਣਾ ਆਪ ਪੂਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ, ਤੇ ਉਸ ਰਾਹੀਂ ਹਰੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਉਸ ਦਾ ਹਰੀ-ਪਤੀ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਹ ਆਪਣੇ ਬਚਨ ਹਨ:

ਧਨ ਪਿਰ ਕਾ ਇਕ ਹੀ ਸੰਗਿ ਵਾਸਾ ਵਿਚਿ ਹਉਮੈ ਭੀਤਿ ਕਰਾਰੀ ॥

ਮਲਾਰ ਮਹਲਾ ੪ ॥ (ਅੰਗ ੧੨੬੩)

ਅਰਥਾਤ 'ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਤੇ ਹਰੀ-ਪਤੀ ਇਕੋ ਹੀ ਥਾਂ ਵੱਸਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਹਉਮੈਂ ਦੀ ਬਲਵਾਨ ਕੰਧ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ ।

ਫਿਰ ਹੋਰ:

ਅੰਤਰਿ ਅਲਖੁ ਨ ਜਾਈ ਲਖਿਆ ਵਿਚਿ ਪੜਦਾ ਹਉਮੈ ਪਾਈ ॥

ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੫ ॥ (ਅੰਗ ੨੦੫)

ਫਿਰ ਹੋਰ:

ਹਉਮੈ ਬੂਝੈ ਤਾ ਦਰੁ ਸੂਝੈ ॥ ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੧ ॥ (ਅੰਗ ੪੬੬)

ਇਸ ਹਉਮੈਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਬਚਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਰਿਖੀਆਂ ਮੁਨੀਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚੁੱਪ ਕੀਤੇ ਹੀ ਵੜੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਨਿਸ਼ਾਨਿਓਂ ਡੇਗ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਤੀਰਥਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਅੱਪੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ :

ਤੀਰਥਿ ਜਾਉ ਤ ਹਉ ਹਉ ਕਰਤੇ ॥

ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੫ (ਅੰਗ ੩੮੫)

ਹਉਮੈਂ ਅਵਿੱਦਿਆ ਹੈ, ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ, ਜੋ ਸੱਚ ਨੂੰ ਓਝਲ ਕਰੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਹਉਮੈਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਆਵਾਗਵਣ ਦਾ ਚੱਕਰ ਚੱਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਸੰਸਾਰ-ਖੇਡ ਚੱਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ :

ਹਉ ਵਿਚਿ ਆਇਆ ਹਉ ਵਿਚਿ ਗਇਆ ॥

ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੧ ॥ (ਅੰਗ ੪੬੬)

ਪਰ ਇਸ ਹਉਮੈਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਵੀ ਹੈ:

ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਜੋ ਚਲੈ ਸੋ ਪਵੈ ਖਜਾਨੈ ॥

ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੧ ॥ (ਅੰਗ ੪੨੧)

ਸਿੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲਈ ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਪਰਖ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਕਸਵੱਟੀ ਨਾਲ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਹੁੰਦੀ ਇਹ ਸੀਮਿਤ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੀ । ਵੇਖਿਆ ਇਹ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਪੁਰਖ ਨੇ ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਚੁੱਕਣੀ ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਹੁਕਮ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬੁੱਝ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਉਹ ਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭੈਅ ਵਿੱਚ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਆਤਮ-ਸਮਰਪਣ

ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਜੇਠਾ ਜੀ ਵੀ ਪੂਰਾ ਆਤਮ-ਸਮਰਪਣ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਤੇ ਸੇਵਾ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗ ਕੇ ਆਪਾ ਹੀ ਮਿਟਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ । ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਉਲੀ ਦੇ ਥੜ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ 'ਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ । ਜਦ ਉਸਾਰੀ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਥੜ੍ਹੇ ਗਿਰਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਤੇ ਫਿਰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ: ਇਹ ਫਿਰ ਅੱਗੇ ਵਾਂਗ ਰੱਦ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਹੋਇਆ । ਜੇਠਾ ਜੀ ਦੇ ਕਈ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ ਤੇ ਜੇਠਾ ਜੀ ਆਖਰ ਜਵਾਈ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਕੰਮ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲੈਣਾ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੀ ਹੱਤਕ ਹੈ । ਪਰ ਜੇਠਾ ਜੀ ਅਤਿ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਹੀ ਹਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣਾ ਹੀ ਹੈ, ਹੁਕਮ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ :

ਸਲਾਮੁ ਜਬਾਬੁ ਦੋਵੈ ਕਰੇ ਮੁੰਢਹੁ ਘੁਥਾ ਜਾਇ ॥

ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੨ ॥ (ਅੰਗ ੪੭੪)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰੀ ਤਾਬੇਦਾਰੀ ਵਿੱਚ ਹੋ ਕੇ ਤੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਗਵਾ ਕੇ, ਜੇਠਾ ਜੀ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਬਣਦੇ ਗਏ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ । ਲਾਵ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅੰਦਰ ਬੈਠਾ ਹਰੀ, ਹਉਮੈਂ ਦਾ ਪਰਦਾ ਟੁੱਟ ਜਾਣ ਨਾਲ ਦਿੱਸਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਤੇ ਜੇਠਾ ਜੀ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਗਏ ਤਿਉਂ-ਤਿਉਂ ਹਰੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦਾ ਤਸੱਵਰ ਠੋਸ ਰੂਪ ਲੈਂਦਾ ਗਿਆ । ਯਤਨ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਯਤਨਾਂ ਲਈ ਸੇਧ ਮਿਲ ਜਾਣ 'ਤੇ ਯਤਨਾਂ ਦਾ ਫਲ ਉਪਜਣਾ ਹਰੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਤੋਂ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ । ਕਿਸੇ

ਆਪਣੀ ਸਿਆਣਪ ਜਾਂ ਹਿੰਮਤ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਸਨ । ਜਦ ਸਭ ਕੁਝ ਹਰੀ 'ਤੇ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਫਲ ਵੀ ਹਰੀ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਲਾਏ ਸਨ । ਇਸ ਮਾਨਸਿਕ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੇ ਇਹ ਰੂਪ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਹਰੀ-ਸੁਆਮੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵਰਤਦਾ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਉਹ ਹੋਰ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਆਤਮ ਸਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਵਿਚਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਰੀ ਮਾਨਵ-ਜਾਤੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਆਪਣੀ ਹੋ ਕੇ ਦਿੱਸੀ, ਆਪਣਾ ਹੀ ਪਰਿਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਦਿੱਸਿਆ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ ਹੋ ਕੇ ਦਿੱਸੀ, "**ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਕਾ ਬਡ ਪਰਤਾਪ**" ਵਾਲੀ ਬਾਤ ਹੋ ਗਈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹਰੀ ਦੇ ਭਗਤ ਹਰੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮਝ ਕੇ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹਰੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵ ਬਣਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਰਹਿ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਅਪੂਰਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਇਹੋ ਗੱਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅੱਚਲ ਬਟਾਲੇ ਦੇ ਯੋਗੀ ਭੰਗਰਨਾਥ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਉਂ ਅਲੰਕਾਰਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਮਝਾਈ ਸੀ :

"ਨਾਨਕ ਆਖੇ ਭੰਗਰਿਨਾਥ! ਤੇਰੀ ਮਾਉ ਕੁਚਜੀ ਆਹੀ ।
ਭਾਂਡਾ ਧੋਇ ਨ ਜਾਤਿਓਨਿ ਭਾਇ ਕੁਚਜੇ ਫੁਲੁ ਸੜਾਈ ।
ਹੋਇ ਅਤੀਤੁ ਗ੍ਰਿਹਸਤਿ ਤਜਿ ਫਿਰਿ ਉਨਹੁ ਕੇ ਘਰਿ
ਮੰਗਣਿ ਜਾਈ । ਬਿਨੁ ਦਿਤੇ ਕਛੁ ਹਥਿ ਨ ਆਈ ॥੪੦॥"

ਗੁਰੂ ਜੀ ਭੰਗਰਨਾਥ ਨੂੰ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਹੀ ਕੁਚੱਜੀ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਦਾ ਉਸਤਾਦ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਹੀ ਅਪੂਰਨ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ

ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ-ਤਿਆਗ ਦੇ ਇਸ ਗ਼ਲਤ ਰਾਹੇ ਪਾਇਆ ਹੈ । ਉਸ ਮਾਂ ਨੇ ਰਿੜਕ ਕੇ ਮੱਖਣ ਕੀ ਕੱਢਣਾ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਾਂਡਾ ਧੋਣ ਦਾ ਵੀ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਭਾਵ ਉਸ ਉਸਤਾਦ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਲੱਭ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸਣੀ ਹੋਈ ਜੋ ਆਪ ਹੀ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਭੱਜ-ਭੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਧਰਮ ਦਾ ਦੱਸਿਆ ਉਹ ਰਾਹ ਹੀ ਕੀ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਰਾਹ 'ਤੇ ਤੁਰਿਆਂ ਆਪਣੀ ਰੋਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਪਾਂਧੀ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਦਰਾਂ 'ਤੇ ਭਟਕਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ? ਗ੍ਰਿਹਸਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਕਹਿਣ ਵਾਲੇ ਇਹ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਘਰੀਂ ਕਿਉਂ ਮੰਗਣ ਚੜ੍ਹੀ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ? ਉਹ ਖਟ ਘਾਲ ਕੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ? ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਾਰ ਦੂਜਿਆਂ 'ਤੇ ਕਿਉਂ ਪਾਂਦੇ ਹਨ ? ਸੋ ਜੋਗੀ ਤਾਂ ਮੁਢਹੁੰ ਹੀ ਘੁੱਥਾ ਹੈ । ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕੀ ਹੱਕ ਹੈ ਕਿ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਰਾਹ ਵਿਖਾਉਣ ਦਾ ਦਮ ਭਰੇ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ :-

ਘਰਿ ਘਰਿ ਮਾਗੈ ਜਗੁ ਪਰਬੋਧੈ ਮਨਿ ਅੰਧੇ ਪਤਿ ਹਾਰੀ ॥

ਮਾਰੂ ਮਹਲਾ ੧ ॥ (ਅੰਗ ੧੦੧੨)

ਇਸ ਲਈ ਰੱਬ ਦੀ ਇਸ ਸੋਹਣੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਹੀ ਕੁਦਰਤੀ ਤੇ ਠੀਕ ਰਾਹ ਹੈ ।

ਕੀ ਤਿਆਗ ਦੀ ਗ਼ਲਤ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਸਿੱਟੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਵੇਖ ਨਹੀਂ ਲਏ ਹੋਏ ? ਹਿੰਦੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਜਿਹਨੀਅਤ ਬਣ ਗਈ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਭਾਰਤ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਗ਼ੁਲਾਮ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਜੋਗੀ ਤੇ ਸੰਨਿਆਸੀ ਆਦਿਕ ਟੋਲਿਆਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਬਣ ਕੇ ਵੱਸਦੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾੜ, ਪਹਾੜਾਂ ਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ । ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਰਹੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨਾਲ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਟਿਕਾਣਿਆਂ 'ਤੇ ਲੱਭ-ਲੱਭ ਕੇ ਮਿਲੇ ਸਨ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਫੇਰੀ ਸੀ । ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ 'ਤੇ ਹੋਈ ਸਿੱਧਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਿਲਣੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਦੁਹਾਈ ਦਾ ਇਉਂ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ :

ਬਾਬੇ ਆਖਿਆ, ਨਾਥ ਜੀ! ਸਚੁ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਕੂੜੁ ਅੰਧਾਰਾ ।
ਕੂੜੁ ਅਮਾਵਸਿ ਵਰਤਿਆ ਹਉ ਭਾਲਣਿ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੰਸਾਰਾ ।
ਪਾਪਿ ਗਿਰਾਸੀ ਪਿਰਥਮੀ ਧਉਲੁ ਖੜਾ ਧਰਿ ਹੇਠ ਪੁਕਾਰਾ ।
ਸਿਧ ਛਪਿ ਬੈਠੇ ਪਰਬਤੀ ਕਉਣੁ ਜਗਤਿ ਕਉ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰਾ ।
ਜੋਗੀ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣਿਆ ਨਿਸ ਦਿਨਿ ਅੰਗਿ ਲਗਾਏ ਛਾਰਾ ।
ਬਾਝੁ ਗੁਰੂ ਡੁਬਾ ਜਗੁ ਸਾਰਾ ॥੨੯॥

ਅਰਥਾਤ—"ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਨਾਥ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ, 'ਦੇਸ਼ ਅੰਦਰ ਸੱਚ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਕੂੜ ਮੱਸਿਆ ਦਾ ਘੁੱਪ ਹਨੇਰਾ ਛਾ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਜੇ ਸਿਧ ਹੀ (ਕਮਾਈ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹੀ) ਲਾਂਭੇ ਲੁਕ ਬੈਠੇ ਹਨ ਤਾਂ ਦੱਸੋ, ਜਗਤ ਦਾ ਬਚਾਉ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇਗਾ ? ਐਸੇ ਗਿਆਨੀ ਅਸਲ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦੇ ਸਗੋਂ ਦਿਨੇ ਰਾਤ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸੁਆਹ ਮਲੀ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜਗਤ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਸਹੀ ਆਗੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਗਤ ਡੁੱਬ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖ਼ੁਦਗ਼ਰਜ਼ੀ ਹੀ ਸੀ; ਭਾਵੇਂ ਨੀਵੀਂ ਕਿਸਮ ਦੀ ਖ਼ੁਦਗ਼ਰਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਨਿੱਜੀ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਫ਼ਿਕਰ ਵਿੱਚ

ਦੁਨੀਆਂ ਅੰਦਰ ਵਰਤ ਰਹੇ ਹਾਲਾਤ ਵੱਲੋਂ ਉੱਕਾ ਹੀ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਛੱਡੇ। ਅਜਿਹਾ ਮਨੁੱਖ ਤਾਂ ਠਰਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇ ਨਿਰਜ਼ਿੰਦ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਪੀੜ ਆਪਣੀ ਹੋ ਕੇ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸਦੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਅਜੇ ਸਮਝ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਤਮ-ਬਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਕਲਿਆਣ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਸੁੱਖ ਲਈ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਲਾਂਭੇ ਹੋ ਕੇ ਜਪ ਤਪ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਦੁਆਰਾ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਭਾਰਾ ਗਉਰਾ ਹੋਵੇ; ਪਰ ਇਸ ਜਪ ਤਪ ਦਾ ਅਵੱਸ਼ ਸਿੱਟਾ ਸੇਵਾ ਤੇ ਉਪਕਾਰ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜਪ ਤਪ ਦਾ ਅਰਥ ਮਹਿਦੂਦ (Bounded) ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ ਜੇ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਜਗਤ ਉਧਾਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੀ ਉਤਪੰਨ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ? ਇਹ ਸਰੀਰ ਆਤਮਾ ਦਾ ਹੀ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਹ 'ਹਰਿ ਦਾ ਮੰਦਰ' ਜਿੱਥੇ ਹਰੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਤੇ ਹਰੀ ਦੀ ਭਾਲ ਹੋਣੀ ਹੈ :-

ਹਰਿ ਕਾ ਮੰਦਰੁ ਸੋਹਣਾ ਕੀਆ ਕਰਣੈਹਾਰਿ ॥

ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਮਹਲਾ ੧ ॥ (ਅੰਗ ੫੭)

ਜਿਵੇਂ ਉੱਪਰ ਵੇਖ ਆਏ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਹਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਲੱਭ ਲੈਣਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਵੇਖਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਹੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਉਪਕਾਰ ਸੁੱਤੇ ਪ੍ਰਗਟਣਾ ਹੈ; ਇਸ ਸੁਹਾਣੇ ਮੰਦਰ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ ? ਕੀ ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਇਕ ਅਮੋਲਕ ਅਵਸਰ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਵੀ ਲੋਚਦੇ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ। ਸੋ ਮਨੁੱਖਾ ਸਰੀਰ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਆਤਮਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਣਾ ਆਤਮਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਨਰੋਆ

ਮਨ ਨਰੋਏ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਪਲਦਾ ਪੁੰਗਰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੇਖ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਜਪ ਤਪ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਕੱਟਿਆ ਸੀ :

ਤਨੁ ਨ ਤਪਾਇ ਤਨੂਰ ਜਿਉ ਬਾਲਣੁ ਹਡ ਨ ਬਾਲਿ ॥
ਸਿਰਿ ਪੈਰੀ ਕਿਆ ਫੇੜਿਆ ਅੰਦਰਿ ਪਿਰੀ ਨਿਹਾਲਿ ॥

(ਅੰ: ੧੩੮੪)

ਅਰਥਾਤ—ਤਨ ਨੂੰ ਤਪਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਤਨੂਰ ਵਾਂਗ ਤਪਾ ਅਤੇ ਹੱਡਾਂ ਨੂੰ ਬਾਲਣ ਵਾਂਙ ਸਾੜਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਸਿਰਾਂ, ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਕੀ ਦੋਸ਼ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਲੱਭੋ।

ਜੀਵਨ ਦੇ ਨਿਰਬਾਹ ਲਈ ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ—'ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ, ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ' ਸੋ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ ਤੇ ਕਠਿਨ ਤਪਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਣਾ ਗ਼ਲਤ ਕੀਮਤਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਇਹ ਅਰਥ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਤੇ ਪਹਿਨਣ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਛੁੱਟੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੂਜੀ ਇੰਤਹਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਓਨਾ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜਿੰਨਾ ਪਹਿਲੀ ਤੋਂ। ਜੇ ਸਰੀਰ ਨੇ ਆਤਮਾ ਦਾ ਸਹਾਇਕ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸ਼ਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਕੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ :

ਨਾਨਕ ਇਹੁ ਤਨੁ ਜਾਲਿ ਜਿਨਿ ਜਲਿਐ ਨਾਮੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ॥

ਸੂਹੀ ਮਹਲਾ ੧ ॥ (ਅੰਗ ੭੮੯)

ਬੁੱਧ ਜੀ ਨੇ ਘਰ ਦੇ ਸੁੱਖ ਤੇ ਭੋਗ ਛੱਡੇ ਸਨ, ਪਰ ਕਠਿਨ ਤਪ ਸਾਧਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅੰਦਰੋਂ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ ਸੀ ਕਿ ਸਾਜ਼ ਬਹੁਤ ਕੱਸ ਦੇਣ ਨਾਲ ਰਾਗ ਛਿੜਦਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਢਿੱਲੀਆਂ ਛੱਡਣ ਨਾਲ ਰਾਗ ਖ਼ਤਮ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦਰਮਿਆਨਾ ਰਾਹ ਸੁਨਹਿਰੀ ਹੈ—ਅਰਥਾਤ ਦੋਹਾਂ ਇੰਤਹਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣਾ

ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਨਰੋਏ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਹੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸੁਆਦ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜੀਵਨ ਫਿੱਕਾ ਤੇ ਬੇ-ਰਸਾ ਹੈ । ਪਰ ਜੇ ਆਤਮਾ ਹੀ ਬਿਮਾਰ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ । ਸੋ ਸਰੀਰ, ਮਨ ਤੇ ਆਤਮਾ ਤਿੰਨੇ ਹੀ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋਣ, ਇਰਾਦੇ ਤੇ ਜਜ਼ਬੇ ਸੁਲਝੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਤੋਂ ਪਿਆਰ, ਸੱਚ ਤੇ ਸੇਵਾ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਣ । ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਦੀ ਇਹ ਕਮਾਈ ਕੋਈ ਥੋੜ੍ਹੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਤਿਰੁਵਾਲੂਲਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕੋ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਆਖਿਆ ਸੀ :-

There is more penance & more is the life of householder who does, what should be done & avoid any laps from Dharma, than in the privation of hermits.

ਅਰਥਾਤ—ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਜੋ ਹਰ ਕਰਨਯੋਗ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਧਰਮ ਵੱਲੋਂ ਹਰ ਢਿਲਿਆਈ ਤੋਂ ਬਚਦਾ ਹੈ, ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰਾ ਤਪ ਹੈ, ਵਧੇਰਾ ਤਿਆਗ ਹੈ । ਉਸ ਤਪ ਤੇ ਤਿਆਗ ਨਾਲੋਂ ਜੋ ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਦੇ ਕਸ਼ਟਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਗ੍ਰਿਸਹਥੀ ਦੇ ਤਪ ਤੇ ਜ਼ਾਬਤਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੰਖੇਪ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਇਉਂ ਦੱਸੀ :

ਸੋ ਤਪਾ ਜਿ ਇਹੁ ਤਪੁ ਘਾਲੇ ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਨੋ ਮਿਲੈ ਸਬਦੁ ਸਮਾਲੇ ॥

ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੩ (ਅੰਗ ੯੪੮)

ਅਰਥਾਤ—'ਅਸਲ ਤਪਾ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਤਪ ਘਾਲਦਾ ਹੈ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਈ ਵਿੱਚ ਲੱਗਦਾ ਹੈ । ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਨੂੰ ਸਫਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਵਿਰਤੀ ਕਰਮ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਨੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਜਗਤ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਸਾਂਝ ਬਣਾਓ, ਇਸ ਨਾਲ

ਤੋੜ-ਵਿਛੋੜ ਨਾ ਹੋਵੇ । ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਤਾਂ ਆਖ਼ਰ ਇਸ ਦਿੱਸਦੇ ਪਿੱਸਦੇ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਵਰਤ ਰਹੀ ਅੰਤਮ ਸੱਚਾਈ ਦੀ ਭਾਲ ਹੀ ਹੈ । ਉਸ ਸੱਚਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਇਨਸਾਨੀ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਅੰਗ ਹੋ ਕੇ ਵਧੇਰੇ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਸੋ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਤੋਂ ਭੱਜਣਾ ਤਾਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗ਼ਲਤੀ ਹੋਈ; ਸਗੋਂ ਐਸੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਗ਼ੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ, ਅਧੂਰਾ ਅਤੇ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਇਕ ਮਹਾਨ ਤਪੱਸਵੀ ਸ੍ਰੀ ਅਰਬਿੰਦੋ, ਜੋ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਦੀ ਮਹਾਨ ਉਚਾਈ 'ਤੇ ਪੁੱਜ ਸਕੇ ਸਨ, ਉੱਤਲੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਛੱਡ ਗਏ ਹਨ । ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਉਂ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਸੀ: 'ਪੁਰਾਣੀ ਯੋਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚਾਲੇ ਏਕਤਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਸਕੀ ਸੀ; ਇਸ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਆਖ ਕੇ ਇਸ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਹੀ ਹਟਾ ਲਿਆ ਸੀ । ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਜੀਵਨ 'ਚੋਂ ਸ਼ਕਤੀ ਨਿਕਲਣੀ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਭਾਰਤ ਡਿੱਗਦਾ ਗਿਆ ਸੀ ।' ਗੀਤਾ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇ । ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸਬੂਤ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਹੀ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਕੁਝ ਸੰਨਿਆਸੀ, ਬੈਰਾਗ਼ੀ, ਸਾਧੂ ਅਤੇ ਸਿੱਧ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਆਤਮ-ਪੂਰਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਮੁਕਤ ਹੋ ਸਕਣਗੇ, ਕੁਝ ਹਰੀ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵਨਾ ਦੁਆਰਾ ਮਹਾਂ ਅਨੰਦ ਦੇ ਹੁਲਾਰੇ ਵਿੱਚ ਨਾਚ ਵੀ ਕਰ ਸਕਣਗੇ; ਪਰ ਸਹੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਮਾਜ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਜਨਤਾ ਹਨੇਰੇ ਦੇ ਆਲਮ ਦੇ ਤਮੋਗੁਣ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਜਾਏਗੀ । ਦੱਸੋ, ਇਹ ਕਾਹਦੀ ਮੁਕਤੀ ਹੈ?

ਇਹ ਹੈ ਤਸਦੀਕ ਇਕ ਤਪੱਸਵੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਉਸ ਸੋਧ ਦੀ

ਜੋ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਐਸਾ ਜੀਵਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਅਤੇ ਹਉਮੈਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਵੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ (ਮਾਇਆ ਦਾ ਪਹਿਲੂ ਅਗਲੀ ਲਾਵ ਵਿੱਚ ਆਉਣਾ ਹੈ)। ਜੋ ਨਿਰਾ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਹੈ ਉਹ ਮਾਇਕੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੀਵਨ ਗ਼ੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਭੋਗਦਾ ਭੋਗਦਾ ਉਹ ਆਪ ਭੋਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਗ਼ੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ ਤੇ ਕਠਿਨ ਵੀ ਹੈ । ਇਹ ਅਕਸਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਬੁਰਾਈ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਜਾਂਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਬੁਰਾਈ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਅੰਦਰ ਹੀ ਟਿਕੀ ਰਹਿਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੰਗਲਾਂ ਦਾ ਵਾਸਾ ਕਿਸ ਕੰਮ? ਮਸਲਨ ਮੋਹ ਦੀ ਅੰਸ਼ ਹਰ ਥਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਚਮਤਕਾਰ ਵਿਖਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆ ਜਾਂ ਜੰਗਲ ਦੇ ਪੰਛੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਆਦਿਕ ਦੀਆਂ ਪਕੜਾਂ ਵੀ ਬੜੀਆਂ ਪ੍ਰਬਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਕਿਤੇ ਵੀ ਹੋਵੇ । ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ:

ਇਸਤ੍ਰੀ ਤਜਿ ਕਰਿ ਕਾਮਿ ਵਿਆਪਿਆ ਚਿਤੁ ਲਾਇਆ ਪਰ ਨਾਰੀ ॥

(ਅੰਗ ੧੦੧੩)

ਫਿਰ ਹੋਰ:

ਇਕਿ ਬਿੰਦੁ ਜਤਨ ਕਰਿ ਰਾਖਦੇ ਸੇ ਜਤੀ ਕਹਾਵਹਿ ॥
ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਸਬਦ ਨ ਛੂਟਹੀ ਭ੍ਰਮਿ ਆਵਹਿ ਜਾਵਹਿ ॥

(ਅੰਗ ੪੧੯)

ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਪਾਣ ਲਈ ਇਕੋ ਹੀ ਇਲਾਜ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਤੇ ਵੀ ਹੋਵੇ:

ਸਚਿ ਸਿਮਰਿਐ ਹੋਵੈ ਪਰਗਾਸੁ ॥
ਤਾ ਤੇ ਬਿਖਿਆ ਮਹਿ ਰਹੈ ਉਦਾਸੁ ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਐਸੀ ਵਡਿਆਈ ॥
ਪੁਤ੍ਰ ਕਲਤ੍ਰ ਵਿਚੇ ਗਤਿ ਪਾਈ ॥

ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੧ ॥ (ਅੰਗ ੬੬੧)

ਸੱਚੇ ਹਰੀ ਦੇ ਚਾਨਣੇ ਵਿੱਚ ਤੁਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਉੱਠਦੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਮੁਕਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਮਨ ਦੀਆਂ ਭੁੱਖਾਂ, ਤੇਹਾਂ, ਖ਼ਾਹਿਸ਼ਾਂ, ਸੁਪਨੇ, ਸੁੱਖ ਤੇ ਦੁੱਖ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਹਨ? ਕੀ ਮਨ ਮਾਰਨ ਤੇ ਆਪਾ ਵੱਸ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂਜਾ-ਪਾਠ, ਕਰਮ-ਕਾਂਡ, ਧਿਆਨ ਤੇ ਸਮਾਧੀਆਂ ਆਦਿ ਕਈ ਯਤਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਕੀ ਮੁੜ ਵੀ ਆਪਾ ਕਈ ਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ? ਕੀ ਇਹ ਫ਼ਰਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਤਿਆਗ ਨਾਲ ਆਪੇ ਦੀ ਪੀੜ ਤੋਂ ਪੱਕਾ ਛੁਟਕਾਰਾ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ? ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਪੇ ਤੋਂ ਆਰਜ਼ੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਂਭੇ ਭੇਜਣਾ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਛੱਡਣਾ ਹੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਡਰਨਾ ਹੀ ਹੋਵੇ; ਨਾ ਕਿ ਉਸ ਨਾਲ ਦੋ ਹੱਥ ਕਰਨਾ, ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਸੰਸਾਰੀ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਦੌੜਾਂ ਦੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੱਸ ਵਿੱਚ ਕਰਨਾ । ਜੀਵਨ ਮਾਨੋ ਇਕ ਕਿਤਾਬ ਹੈ । ਜੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਸਭ ਅੱਖਰਾਂ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਸ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀਆਂ ਤਰੁੱਟੀਆਂ ਸਬੂਤੀਆਂ ਕਿਵੇਂ

ਦਿੱਸਣਗੀਆਂ? ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਤਿਆਗ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਚੰਗਾ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ? ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਇਕ ਐਸਾ ਸਕੂਲ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਸੁੱਤੇ ਹੀ ਕਈ ਗੁਣ ਸਿੱਖ ਲਈਦੇ ਹਨ । ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਵਿੱਚ ਵੜਦਿਆਂ ਹੀ ਕੁਰਬਾਨੀ, ਸੇਵਾ ਤੇ ਪਿਆਰ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਹੀ ਸਿੱਖੀਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਤਿਆਗੀ ਵਿਰਵਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ, ਪਿਆਰ, ਤਿਆਗ ਤੇ ਸੇਵਾ ਦੀ ਕੌਣ ਰੀਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਭੈਣ, ਭਰਾ, ਇਸਤਰੀ, ਪਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਪਰ ਪਿਆਰ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕਿਤਨੀਆਂ ਮਹਾਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ? ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਅੰਦਰ ਕਿਰਤ-ਕਮਾਈ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਤਨਾ ਉੱਦਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਸਪਰ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ, ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ ਉਪਜਦਾ ਹੈ, ਸਾਂਝਾਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਅਵਸਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਤਿਆਗੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਅਕਸਰ ਠਰ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਹੈ ਨਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰਸ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦਰਦ ਦੀ ਪੀੜ ਹੈ । ਅਗ੍ਹਾਂ ਤੀਜੀ ਲਾਵ ਇਹ ਹੈ :

> **"ਹਰਿ ਤੀਜੜੀ ਲਾਵ ਮਨਿ ਚਾਉ ਭਇਆ ਬੈਰਾਗੀਆ ਬਲਿ ਰਾਮ ਜੀਉ॥ ਸੰਤ ਜਨਾ ਹਰਿ ਮੇਲੁ ਹਰਿ ਪਾਇਆ ਵਡਭਾਗੀਆ ਬਲਿ ਰਾਮ ਜੀਉ॥ ਨਿਰਮਲੁ ਹਰਿ ਪਾਇਆ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਇਆ ਮੁਖਿ ਬੋਲੀ ਹਰਿ ਬਾਣੀ ॥ ਸੰਤ ਜਨਾ ਵਡਭਾਗੀ ਪਾਇਆ ਹਰਿ ਕਥੀਐ ਅਕਥ ਕਹਾਣੀ ॥ ਹਿਰਦੈ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਧੁਨਿ ਉਪਜੀ ਹਰਿ ਜਪੀਐ ਮਸਤਕਿ ਭਾਗੁ ਜੀਉ ॥ ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਬੋਲੇ ਤੀਜੀ ਲਾਵੈ ਹਰਿ ਉਪਜੈ ਮਨਿ ਬੈਰਾਗੁ ਜੀਉ ॥੩॥"**

(ਅੰਗ ੭੭੪)

"ਹਰੀ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਤੀਜੀ ਲਾਵ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵੈਰਾਗੀਆਂ ਅਰਥਾਤ ਵੈਰਾਗਵਾਣ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਵਾਲਾ ਚਾਉ ਉਪਜਿਆ ਸੀ, ਮੈਂ ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਵਾਂ ਹਰਿ ਰਾਮ ਜੀ ਤੋਂ (ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਉਪਜਾਇਆ ਸੀ ।)

ਹਰੀ ਨੇ ਹੀ ਸੰਤ-ਜਨਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕਰਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮੈਂ ਵਡਭਾਗੀਆ (ਵੱਡੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ) ਨੇ (ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ) ਹਰੀ ਨੂੰ ਪਾ ਲਿਆ, ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਵਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਇਸ ਹਰੀ ਰਾਮ ਜੀ ਤੋਂ ।

ਨਿਰਮਲ ਸਰੂਪ (ਮਾਇਆ ਰਹਿਤ) ਨੂੰ ਮੈਂ ਪਾ ਲਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਤ-ਜਨਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਮੈਂ ਹਰੀ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਏ ਸਨ ਤੇ ਮੂੰਹੋਂ ਹਰੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਬੋਲੀ ਸੀ ।

ਵੱਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਅਜਿਹੇ ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਅਕੱਥ ਹਰੀ ਦੀ ਕਥਾ ਕਥੀ ਸੀ । ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਪੂੰਜੀ ਉਪਜਦੀ ਸੀ, ਤੇ ਹਰੀ ਹਰੀ ਜਪਦਾ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਚੰਗੇ ਭਾਗ ਜੁ ਸਨ ।

ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਤੀਜੀ ਲਾਵ ਦੁਆਰਾ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਹਰੀ ਦਾ ਵੈਰਾਗ ਉਪਜਿਆ ।

ਇਹ ਤੀਜੀ ਲਾਵ ਚਾਉ (ਅਨੰਦ) ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਪਹਿਲੀਆਂ ਦੋ ਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੰਦ ਉਪਜਿਆ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੀਵ-ਧਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਰੀ ਪਤੀ ਦੇ ਨੇੜੇ-ਨੇੜੇ ਹੁੰਦੇ ਜਾਣ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰੀ ਦੀ ਨੇੜਤਾ ਹੁੰਦੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਦੇ ਹੁਲਾਰੇ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਪਹਿਲੀ ਲਾਵ ਵਿੱਚ

ਸਹਿਜ ਅਨੰਦ ਉਪਜਿਆ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਗਿਆਨ ਹੋ ਕੇ ਧਰਮ ਕਮਾਣ ਅਤੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਨਾਲ ਸਭ ਪਾਪ ਨਸ਼ਟ ਹੁੰਦੇ ਵੇਖੇ ਸਨ ਤੇ ਪਾਪ ਹੀ ਸਭ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ:

ਨਾਨਕ ਭਗਤਾ ਸਦਾ ਵਿਗਾਸੁ ॥
ਸੁਣਿਐ ਦੂਖ ਪਾਪ ਕਾ ਨਾਸੁ ॥ (ਅੰਗ ੩)

ਦੂਜੀ ਲਾਵ ਅਨਹਦ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਵੱਜਣ ਉੱਤੇ ਜਾ ਮੁਕਾਈ ਸੀ, ਜੋ ਅੰਦਰਲੇ ਅਨੰਦ ਦੇ ਸੰਗੀਤਕ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ ਤੇ ਹਰੀ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਿੱਸਣ ਤੋਂ ਉਪਜਿਆ ਹੈ । ਹੁਣ ਤੀਜੀ ਲਾਵ ਅਨੰਦ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਵੈਰਾਗਣ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਵਾਲਾ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਮੇਲ ਦੀ ਆਸ ਵਿੱਚ ਉਤਾਵਲੀ ਹੈ । ਇਸ ਵੈਰਾਗ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ’ਤੇ ਦੋ ਪੱਖ ਹੁੰਦੇ ਹਨ: ਇਕ ਮਾਇਆ ਤੁੱਛ ਹੋ ਕੇ ਦਿੱਸਣੀ ਤੇ ਇਸ ਵੱਲੋਂ ਉਪਰਾਮਤਾ ਹੋ ਜਾਣੀ (ਸੰਸਾਰੀ ਵੱਲੋਂ ਨਹੀਂ) ਤੇ ਦੂਜਾ ਹਰੀ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲੈਣਾ ਜਿਵੇਂ ਦੂਜੀ ਲਾਵ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ ਹੋਰ ਗੱਲ ਹੈ; ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਣਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹੀ ਬਣਾ ਲੈਣਾ ਹੋਰ ਹੈ । ਹੁਣ ਮੇਲ ਲਈ ਤੀਬਰਤਾ ਹੈ । ਮੇਲ ਦੀ ਆਸ ਵਿੱਚ ਤੀਬਰ ਪਿਆਰ ਹੈ; ਪਰ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮਾਇਆ ਵੱਲੋਂ ਉਪਮਾਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹਰੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਵੈਰਾਗ ਨੂੰ ਬਿਰਹਾ ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਤੀਬਰ ਅਹਿਸਾਸ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ । ਇਸ ਬਿਰਹੇ ਨੂੰ ਇਉਂ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ:

ਬਿਰਹਾ ਬਿਰਹਾ ਆਖੀਐ ਬਿਰਹਾ ਤੂ ਸੁਲਤਾਨੁ ॥
ਫਰੀਦਾ ਜਿਤੁ ਤਨਿ ਬਿਰਹੁ ਨ ਊਪਜੈ ਸੋ ਤਨੁ ਜਾਣੁ ਮਸਾਨੁ ॥
ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ ਜੀ ॥ (ਅੰਗ ੧੩੭੯)

ਅਰਥਾਤ—‘ਦੁਨੀਆਂ ਜੁਦਾਈ ਤੋਂ ਉਪਜੇ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੇ ਜੁਦਾਈ ਦੇ ਪਿਆਰ ਤੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈਂ (ਬੜਾ ਮਹਾਨ ਹੈ) । ਜਿਸ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਜੁਦਾਈ ਦਾ ਪਿਆਰ ਭਰਿਆ ਅਹਿਸਾਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਸਾਣਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸਮਝੋ ।’ ਸੋ ਇਸ ਲਾਵ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਉਪਰਾਮਤਾ ਹੈ ਜੋ ਮਾਇਕੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਹਰੀ ਦੇ ਤੀਬਰ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਲਾਂਦੀ ਹੈ, ਐਸੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਕਿ **‘ਇਕ ਘੜੀ ਨ ਮਿਲਤੇ ਤ ਕਲਯੁਗ ਹੋਤਾ’** ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਇਕੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੁੱਖ ਨਿਕਲਦਾ ਦਿੱਸਦਾ ਹੋਵੇ, ਓਨਾ ਚਿਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਇਹ ਸੁਖ ਬਰਬਾਦੀ ਦੇ ਰਾਹੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਤਦੋਂ ਹਰ ਕੋਈ ਮਾਇਕੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਹੀ ਵਧਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਵਿੱਦਿਆ, ਧਨ, ਇੱਜ਼ਤ, ਰਸੂਖ, ਬਲ, ਆਦਿਕ ਏਸੇ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਹਨ; ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਹੀ ਤਜਰਬੇ ਕੀਤੇ ਹਨ ਉਹ ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਰਾਹ ਤੋਂ ਆਖ਼ਰਕਾਰ ਦੁੱਖ ਤੇ ਬੁਰਾਈ ਹੀ ਨਿਕਲਣੇ ਹਨ:

ਮਾਈ ਮਾਇਆ ਛਲੁ ॥ ਟੋਡੀ ਮਹਲਾ ੫ ॥ (ਅੰਗ ੭੧੭)

ਫਿਰ ਹੋਰ:

ਮਾਇਆ ਹੋਈ ਨਾਗਨੀ ਜਗਤਿ ਰਹੀ ਲਪਟਾਇ ॥
ਇਸ ਕੀ ਸੇਵਾ ਜੋ ਕਰੇ ਤਿਸ ਹੀ ਕਉ ਫਿਰਿ ਖਾਇ ॥
ਗੁਜਰੀ ਮਹਲਾ ੫ ॥ (ਅੰਗ ੫੧੦)

ਅਰਥਾਤ—ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਐਸੀ ਬਲਵਾਨ ਸਰਪਨੀ ਸਮਝੋ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਨੂੰ ਮੋਹ ਲੈਂਦੀ ਹੈ; ਪਰ ਜੋ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੇਗਾ ਇਹ

ਉਸ ਨੂੰ ਖਾ ਹੀ ਜਾਏਗੀ—ਮੁੱਕਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ:-

ਏਹ ਮਾਇਆ ਜਿਤੁ ਹਰਿ ਵਿਸਰੈ ਮੋਹੁ ਉਪਜੈ ਭਾਉ ਦੂਜਾ ਲਾਇਆ ॥

ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੩ ॥ (ਅੰਗ ੯੨੧)

ਅਰਥਾਤ—ਮਾਇਆ ਅਵੱਸ਼ ਹੀ ਹਰੀ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਛੱਡਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਮੋਹ ਉਪਜਦਾ ਹੈ, ਦਵੈਤ ਭਾਵ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਸੋ, ਜਿੱਥੇ ਆਮ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰ ਝੂਠੀ ਮਾਇਕੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉੱਥੇ ਰੱਬ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਇਸ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਨੂੰ ਹੀ ਢਾਹੁਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਗੋਂ ਗਿਆਨ ਦੇ ਕੇ ਹੋਰ ਜੀਵਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵੀ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਹਨ । ਵੇਖੋ, ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਮਾਇਆ ਦਾ ਖੰਡਨ ਅਤੇ ਹਰੀ ਦਾ ਮੰਡਨ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਾਰਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਹੀ ਬਦਲਿਆ ਜਾਏ; ਜਿਵੇਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਇਕ ਪਾਸਿਉਂ ਹਟਾ ਕੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਲਾਣ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਅਵਗੁਣ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇ ਗੁਣ ਦੱਸਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਤਿਵੇਂ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਉਪਜਦੇ ਸੁੱਖ ਦੱਸ ਕੇ ਹੀ ਬਿਰਹਾ ਦਾ ਰਾਹ ਖੁੱਲ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਜਦ ਬਿਰਹਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹਰੀ ਦੀ ਯਾਦ, ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਇਤਨਾ ਪਿਆਰਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਿਰਹਾ ਦਾ ਰਾਹ ਛੱਡਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਅਰਥਾਤ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਆਪਣੇ ਅਸਲ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਵੇਖ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ । ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲੇ ਭਗਤਾਂ, ਸੰਤਾਂ, ਮਹੰਤਾਂ ਆਦਿਕ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਨਾਮ ਜਪਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਬਿਰਹਾ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਹਾਲੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਪਿੱਛੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਉਹ ਨਤੀਜੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ । ਲਾਵ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੋ ਵਾਰ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ 'ਹਰੀ ਪਾਇਆ

ਹੈ ਸੰਤ-ਜਨਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਦੁਆਰਾ । ਉਂਵ ਤਾਂ ਹਰ ਲਾਵ ਵਿੱਚ ਹੀ 'ਹਰਿ ਪਾਇਆ' ਦੀ ਝਲਕ ਹੈ, ਹਰੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਜੁ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਪਰ ਹੁਣ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਹਰੀ ਪਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਸੰਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਹਰਿ ਪਾਇਆ' ਅਜੇ ਅਗਲੀ ਲਾਵ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋਣਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸੁੱਤੇ ਹੀ ਹਰੀ ਜੀਵ ਧਨ ਅੰਦਰ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੱਕਾ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਤੇ ਧਨ ਨੇ ਹਰੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਨੂੰ ਹਰੀ ਵਿੱਚ ਸਮਾ ਜਾਣਾ, ਹਰੀ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਹਰੀ ਵਿੱਚ ਇਕ-ਮਿਕ ਹੋ ਜਾਣਾ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਮੌਜੂਦਾ ਲਾਵ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਹੋਈਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਜੋ '**ਹਰਿ ਪਾਇਆ**' ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣੇ । ਪਹਿਲੀ ਲਾਵ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਪਾਪ ਕਰਮ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਦੂਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹਉਮੈਂ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਹਰੀ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਤੀਜੀ ਲਾਵ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ-ਮੁਕਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਹਰੀ ਪਿਆਰ ਪੱਕਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਹੁਣ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ 'ਚ ਹਰੀ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਹਰੀ ਦੀ ਅਕੱਥ ਕਥਾ ਕਥੀਦੀ ਹੈ, ਮੂੰਹੋਂ ਹਰੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਹਰੀ ਦੀ ਧੁਨ ਉਪਜਦੀ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਸਰਗੁਣ ਹਰੀ ਅੰਦਰ ਵਰਤ ਹੀ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਹੀ ਸਹਿਜ ਉਪਜਦਾ ਹੈ (ਵੇਖੋ ਚੌਥੀ ਲਾਵ), ਹਰੀ ਦਾ ਪਿਆਰ ਪਹਿਲੀ ਲਾਵ ਤੋਂ ਹੀ ਤੁਰਿਆ ਸੀ ਤੇ ਤੁਰਦਾ-ਤੁਰਦਾ ਬਿਰਹਾ ਤਕ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਸੀ । ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਹੁਣ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸਮਾਈ ਸੁੱਤੇ ਹੀ ਹੋ ਜਾਣੀ ਹੈ, ਸਹਿਜ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਜੋ ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ ਉਪਜਦੀ ਹੈ—'ਵੇਖੋ, ਗੁਰੂ

ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹਰੀ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਤਸਵੀਰ ਵਿਖਾਲ ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਵਿੱਚ ਪੈਣ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ; ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਪਰਵਿਰਤੀ ਕਰਮ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾ ਕੇ, ਤਾਂ ਜੋ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਤੇ ਬੁਰਾਈਆਂ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾਏ । ਹਉਮੈਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਵੀ ਦੂਜੀ ਲਾਵ ਵਿੱਚ ਕਰਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਮੁੜ ਉਪਰਾਮਤਾ ਦੀ ਲਾਵ ਵਿੱਚ ਮਾਇਆ ਦਾ ਤਿਆਗ ਵੀ ਕਰਾਇਆ ਹੈ—ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖੀ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਹਸਥ-ਉਦਾਸ ਮਾਰਗ ਬਣਾ ਕੇ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਐਸਾ ਜੀਵਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਤਿਆਗੀ ਬਣਾ ਕੇ, ਹਉਮੈਂ ਤੇ ਮਾਇਆ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗੀ ਬਣਾ ਕੇ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਧਾਂ ਨੂੰ ਐਨ ਇਹੋ ਗੱਲ ਸਮਝਾਈ ਸੀ ।

'ਜੈਸੇ ਜਲ ਮਹਿ ਕਮਲੁ ਨਿਰਾਲਮੁ ਮੁਰਗਾਈ ਨੈ ਸਾਣੈ ॥'

ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੧ ॥ (ਅੰਗ ੯੩੮)

ਅਰਥਾਤ—ਜਿਵੇਂ ਜਲ 'ਚ ਕੰਵਲ ਤੇ ਨਦੀ 'ਚ ਮੁਰਗਾਈ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤਿਵੇਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਤਿਆਗੀ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਜੋਗੀਆਂ ਤਾਈਂ ਇਹੋ ਵਿਚਾਰ ਇਉਂ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ :

ਅੰਜਨ ਮਾਹਿ ਨਿਰੰਜਨਿ ਰਹੀਐ ਜੋਗ ਜੁਗਤਿ ਇਵ ਪਾਈਐ ॥

ਸੂਹੀ ਮਹਲਾ ੧॥ (ਅੰਗ ੭੩੦)

ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਤੇ ਉਦਾਸ ਇਕੱਲੇ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਅਧੂਰਾ ਜੀਵਨ ਹਨ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਰੁਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਜੋ ਪੁਰਸ਼ ਨਿਰਾ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਹੀ ਹੈ ਉਹ ਮਾਇਕੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ

ਗ਼ੁਲਾਮ ਹੋ ਕੇ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੀਵਨ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਭੋਗਦਾ ਉਹ ਆਪੇ ਭੋਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਗ਼ਲਤ ਕਿਸਮ ਦੇ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਦੇ ਭੈੜੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਤਿਆਗ ਸੀ, ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਗ਼ਲਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤਿਵੇਂ ਤਿਆਗ ਦਾ ਵੀ ਗ਼ਲਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਇਹ ਤਿਆਗ ਆਪੇ ਹੀ ਗ਼ਲਤ ਲੀਹਾਂ 'ਤੇ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਗਤ ਤੋਂ ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਨੱਸਣਾ ਹੈ ਤੇ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਦੁਰਕਾਰ ਹੀ ਛੱਡਣਾ ਹੈ । ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਇਉਂ ਆਖਿਆ ਸੀ :

"ਕਬੀਰ ਜਉ ਗ੍ਰਿਹੁ ਕਰਹਿ ਤ
ਧਰਮੁ ਕਰੁ ਨਾਹੀ ਤ ਕਰੁ ਬੈਰਾਗੁ ॥
ਬੈਰਾਗੀ ਬੰਧਨੁ ਕਰੈ ਤਾ ਕੋ ਬਡੋ ਅਭਾਗੁ ॥'

(ਅੰਗ ੧੩੭੭)

ਕਬੀਰ ਜੀ ਉਸ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਵਿੱਚ ਪੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਵੀ ਕਮਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਗ਼ਲਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਬੈਰਾਗ਼ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ ਜੇ ਇਹ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾ ਕੇ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ । ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਨੂੰ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਵੀ ਚੁੱਕੀਆਂ ਤੇ ਚੁਕਾਈਆਂ ਸਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਅਗਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ, ਇੱਥੇ ਹੀ ਤੇ ਹੁਣੇ ਹੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਹੋ ਕੇ ਧਰਮੀ ਬਣਨ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਈ ਸੀ ਤੇ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਹ ਇਸ ਜਗਤ ਨੂੰ ਹੀ ਸਵਰਗ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ । ਜਗਤ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ

ਤੋਂ ਭੱਜਣਾ ਉਹ ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ ਤੇ ਖ਼ੁਦਗਰਜ਼ੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨਾ ਮਰਦਊਪੁਣਾ । ਇਉਂ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤੀ ਲੱਭਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਜੀਵਨ ਸੰਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਚੌਥੀ ਲਾਵ ਇਹ ਹੈ :

> **"ਹਰਿ ਚਉਥੜੀ ਲਾਵ ਮਨਿ ਸਹਜੁ ਭਇਆ ਹਰਿ ਪਾਇਆ ਬਲਿ ਰਾਮ ਜੀਉ ॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਿਲਿਆ ਸੁਭਾਇ ਹਰਿ ਮਨਿ ਤਨਿ ਮੀਠਾ ਲਾਇਆ ਬਲਿ ਰਾਮ ਜੀਉ ॥ ਹਰਿ ਮੀਠਾ ਲਾਇਆ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਭ ਭਾਇਆ ਅਨਦਿਨੁ ਹਰਿ ਲਿਵ ਲਾਈ ॥ ਮਨ ਚਿੰਦਿਆ ਫਲੁ ਪਾਇਆ ਸੁਆਮੀ ਹਰਿ ਨਾਮਿ ਵਜੀ ਵਾਧਾਈ ॥ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭਿ ਠਾਕੁਰਿ ਕਾਜੁ ਰਚਾਇਆ ਧਨ ਹਿਰਦੈ ਨਾਮਿ ਵਿਗਾਸੀ ॥ ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਬੋਲੇ ਚਉਥੀ ਲਾਵੈ ਹਰਿ ਪਾਇਆ ਪ੍ਰਭ ਅਵਿਨਾਸੀ ॥"**

"ਹਰੀ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਚੌਥੀ ਲਾਵ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਸਹਿਜ ਵਰਤ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ (ਨਿਰਗੁਣ ਅਵਿਨਾਸੀ) ਹਰੀ ਨੂੰ (ਸੰਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ) ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਵਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅਵਿਨਾਸੀ ਹਰੀ-ਰਾਮ ਜੀ ਤੋਂ, ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਸੁਭਾਵਿਕ (ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ) ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਮਿਲ ਪਿਆ ਹੈ ਤੇ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਮੈਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਕਰਕੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਵਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਹਰੀ ਜੀ ਤੋਂ । ਹਰੀ ਨੇ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਮੈਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਕਰਕੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਉਂ ਕਰਨਾ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗਾ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਮੇਰੀ ਲਿਵ ਰੋਜ਼ ਹਰੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਪਾਠਕ ਲਾਵ ਦੀ ਇਸ ਤੀਜੀ ਸਤਰ ਵਿੱਚੋਂ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਭ ਭਾਇਆ' ਅਤੇ ਅੰਤਲੀ ਸਤਰ

ਵਿੱਚ 'ਜਨ ਨਾਨਕ ਬੋਲੇ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ 'ਤੇ ਵੇਖ ਲੈਣਗੇ ਕਿ ਲਾਵ ਦਾ ਕਰਤਾ ਤੇ ਜੀਵ-ਧਨ ਦੀ ਜ਼ਾਹਿਰ ਭਿੰਨਤਾ ਏਥੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਖ਼ਤਮ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ਮੇਰੇ ਮਨ ਦਾ ਇੱਛਤ ਫਲ ਮੇਰਾ ਸੁਆਮੀ ਮੈਂ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ; ਇਹ ਵਧਾਈ ਦੀ ਗੱਲ ਮੈਨੂੰ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟੀ ਹੈ । ਮੇਰੇ ਹਰੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਹੀ ਮੇਰੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਇਹ ਕਾਰਜ ਰਚਾਇਆ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਅਰਥਾਤ ਮੈਂ ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ ਖਿੜੀ ਹਾਂ, ਹਰੀ-ਭਰੀ ਹੋਈ ਹਾਂ । ਦਾਸ ਨਾਨਕ, ਚੌਥੀ ਲਾਵ ਦੁਆਰਾ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਹਰੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ।"

ਇਸ ਲਾਵ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੀ 'ਸਹਜ' ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸ਼ਬਦ ਸਹਿਜ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ 'ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜੰਮਿਆ ਹੋਇਆ' ਅਰਥਾਤ, ਜੋ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਅਸਲ ਆਪਾ ਹੈ । ਸਹਿਜ ਦਾ ਤਸੱਵਰ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ, ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਾਂ ਬਹੁਤਾ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਬਦਲਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਧਾਂਤਕ ਸ਼ਬਦ 'ਸਹਜ' ਨੂੰ ਸੁੱਖ, ਸ਼ਾਂਤੀ, ਟਿਕਾਊ ਗਿਆਨ ਤੇ ਅਨੰਦ ਦੀ ਇਕ ਹਾਲਤ ਹੀ ਮਿਥਿਆ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਪਰ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਹਾਲਤ ਹੀ ਆਖਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਆਤਮਾ ਆਪਣੇ ਅਸਲ ਅਰਥਾਤ ਨਿਰਗੁਣ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਸਮਾਅ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਮੇਲ ਤੋਂ ਸਦੀਵੀ ਸੁਖ, ਸ਼ਾਂਤੀ, ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਗਿਆਨ ਆਦਿਕ ਜੋ ਸਹਿਜ ਦੇ ਲੱਛਣ ਮਿੱਥੇ ਗਏ ਹਨ ਸੁੱਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਸਹਿਜ ਦਾ ਕਿਆਸ ਕੋਈ ਇੰਦ੍ਰਕ ਜਾਂ ਪਦਾਰਥਕ ਸੁੱਖ ਸੁਆਦ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਸਹਿਜ ਦੇ ਵਰਤ ਜਾਣ ਨਾਲ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸੁਖ-ਅਰਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਨਾ ਦੁਨਿਆਵੀ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਮੁਕ ਕੇ ਵਿਹਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਸਹਿਜ ਸਗੋਂ

ਵਧੇਰੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਗਲ ਪਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸੇਵਾ ਦੇ ਰਾਹ ਤੋਰਦੀ ਹੈ। ਹਾਂ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਬੇਗ਼ਰਜ਼ੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਨੀਵਾਂ ਆਪਾ ਤਾਂ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗਿਆਂ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਪਕੜ ਜਾਂ ਮਾਇਕ ਬੰਧਨ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਬਾਹਰ ਦੀਆਂ ਖਿੱਚਾਂ ਜੋ ਸੁੱਖ-ਦੁੱਖ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀਆਂ ਸਨ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੀਵਨ ਕੁਦਰਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਆਪਣੇ ਅਸਲ ਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਿੱਸਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਦ-ਅਨੰਦ ਦੀ ਹਾਲਤ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੁੱਖ-ਦੁੱਖ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਥੱਲੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਜਾਨੰਦ ਦੀ ਹਾਲਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ :

ਸੁਖ ਦੁਖ ਹੀ ਤੇ ਗੁਰ ਸਬਦਿ ਅਤੀਤਾ ॥

ਬਸੰਤੁ ਮਹਲਾ ੧ (ਅੰਗ ੧੧੮੯)

ਸੋਰਠ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਸਹਿਜ ਬਾਬਤ ਸਰੂਪ ਇਹ ਹੈ:

"ਜੋ ਨਰੁ ਦੁਖ ਮੈ ਦੁਖੁ ਨਹੀ ਮਾਨੈ ॥ ਸੁਖ ਸਨੇਹੁ ਅਰੁ ਭੈ ਨਹੀ ਜਾ ਕੈ ਕੰਚਨ ਮਾਟੀ ਮਾਨੈ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥ ਨਹ ਨਿੰਦਿਆ ਨਹ ਉਸਤਤਿ ਜਾ ਕੈ ਲੋਭੁ ਮੋਹੁ ਅਭਿਮਾਨਾ ॥ ਹਰਖ ਸੋਗ ਤੇ ਰਹੈ ਨਿਆਰਉ ਨਾਹਿ ਮਾਨ ਅਪਮਾਨਾ ॥੧॥ ਆਸਾ ਮਨਸਾ ਸਗਲ ਤਿਆਗੈ ਜਗ ਤੇ ਰਹੈ ਨਿਰਾਸਾ ॥ ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਜਿਹ ਪਰਸੈ ਨਾਹਨਿ ਤਿਹ ਘਟਿ ਬ੍ਰਹਮੁ ਨਿਵਾਸਾ ॥੨॥ ਗੁਰ ਕਿਰਪਾ ਜਿਹ ਨਰ ਕਉ ਕੀਨੀ ਤਿਹ ਇਹ ਜੁਗਤਿ ਪਛਾਨੀ ॥ ਨਾਨਕ ਲੀਨ ਭਇਓ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿਉ ਜਿਉ ਪਾਨੀ ਸੰਗਿ ਪਾਨੀ ॥"

(ਅੰਗ ੬੩੩)

ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਅੱਪੜੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਐਸਾ ਇਕਸਾਰ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਨਾ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਘਬਰਾਂਦਾ ਹੈ ਨਾ ਸੁੱਖਾਂ ਦੀ ਪਕੜ ਵਿੱਚ ਬੱਝਦਾ ਹੈ; ਨਾ ਨਿੰਦਾ ਬੁਰਾਈ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕਰਦਾ ਹੈ ਨਾ ਖ਼ੁਸ਼ਾਮਦ-ਭਰੀ ਉਸਤਤਿ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਖ਼ੁਸ਼ੀ-ਗ਼ਮੀ ਤੋਂ ਵੀ ਨਿਰਲੇਪ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਾ ਆਦਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਨਾ ਨਿਰਾਦਰੀ ਦਾ ਡਰ ਹੈ। ਆਸਾ ਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹਦੇ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕਾਮ-ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿਕ ਛੋਂਹਦੇ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੀ ਹਾਲਤ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਤੁਰੀਆ ਜਾਂ ਚੌਥਾ-ਪਦ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਗੁਣਾਂ—ਰਜੋ, ਸਤੋ, ਤਮੋ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਉੱਤੇ ਹੈ, ਤੇ ਨਿਰਗੁਣ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ:

ਨਿਰਗੁਣ ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨੁ ਹੈ ਸਹਜੇ ਸੋਝੀ ਹੋਇ ॥

ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੩, (ਅੰਗ ੬੮)

ਜੋ ਅਜੇ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ:

ਤੇਰੇ ਤੀਨਿ ਗੁਣਾ ਸੰਸਾਰਿ ਸਮਾਵਹਿ ਅਲਖੁ ਨ ਲਖਣਾ ਜਾਈ ਰੇ ॥

ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੧ (ਅੰਗ ੧੫੬)

ਅਰਥਾਤ—ਹੇ ਜੀਵ! ਤਿੰਨ ਗੁਣ ਤੈਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਹੀ ਤੈਨੂੰ ਅਲਖ ਹਰੀ ਦੀ ਸੂਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਫਿਰ ਹੋਰ:

ਤ੍ਰਿਬਿਧਿ ਕਰਮ ਕਮਾਈਅਹਿ ਆਸ ਅੰਦੇਸਾ ਹੋਇ ॥
ਕਿਉ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਤ੍ਰਿਕੁਟੀ ਛੁਟਸੀ ਸਹਜਿ ਮਿਲੀਐ ਸੁਖੁ ਹੋਇ ॥

(ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਮ: ੧, ਅੰਗ ੧੮)

ਅਰਥਾਤ—ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ ਕਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗਿਆਂ ਆਸਾਂ ਦੇ ਫ਼ਿਕਰ ਬਣੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਮੁੱਕਦਾ ਨਹੀਂ । ਸਹਿਜ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਸਦੀਵੀ ਸੁਖ ਉਪਜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਉਂ ਇਸ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉੱਥੇ ਸਭ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹਰੀ ਆਪ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ:

'ਨਾਨਕ ਸਹਜਿ ਮਿਲੈ ਜਗਜੀਵਨੁ ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਪਤਿ ਪਾਇਦਾ ॥'

(ਮਾਰੂ ਮਹਲਾ ੧, ਅੰਗ ੧੦੩੭)

ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ-ਕੀਮਤਾਂ ਹੀ ਗ਼ਲਤ-ਮਲਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਉਸ ਉੱਤੇ ਸਰੀਰਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਗ਼ਲਬਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਤਦੋਂ ਚੋਖਾ ਖਾਣਾ, ਹੰਢਾਣਾ ਹੀ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜਾਪਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਇਉਂ ਸੁਖ ਨਿਕਲਦਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਕਲਪਤ ਸੁੱਖ-ਦੁੱਖ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਭੋਗਦਿਆਂ ਰੋਗ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅੰਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੋਗਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ । ਗ਼ਲਤ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਇਸ ਉਥੱਲ-ਪੁਥੱਲ ਨੂੰ ਇਉਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:

ਖੋਟੇ ਕਉ ਖਰਾ ਕਹੈ ਖਰੇ ਸਾਰ ਨਾ ਜਾਣੈ ॥

(ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੧, ਅੰਗ ੨੨੯)

ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਉਮੈਂ, ਅਵਿੱਦਿਆ, ਲੋਭ ਆਦਿਕ ਦੇ ਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਸੁੱਖ-ਦੁੱਖ ਦਾ ਮੁੱਲ ਹੋਰ ਤੇ ਆਤਮ ਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਹੈ । ਇਕ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਿਆਗ ਵਿੱਚ ਕਲਿਆਣ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਸਹਿਜ ਅਵਸਥਾ ਆਤਮਾ ਦੀ ਉਹ ਹਾਲਤ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਹ ਆਪਣੇ ਅਸਲ ਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਆਪੇ ਵਿੱਚ ਟਿਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖੇ ਮਿਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਨੇਕੀ, ਪਿਆਰ, ਪਰਉਪਕਾਰ ਤੇ ਸੇਵਾ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਫੁੱਟਦੇ ਹਨ । ਸਰੀਰ, ਮਨ ਤੇ ਆਤਮਾ ਨਵੇਂ ਨਰੋਏ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ

ਤਦੋਂ ਆਪਣੇ ਅਸਲ ਘਰ ਜਾਈਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਅਸਲ ਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਆਪੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰ ਲਈਦੀ ਹੈ । ਜਦ ਹਰੀ-ਮੇਲ ਦੁਆਰਾ ਅੱਖਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਗਿਆਨ ਸਰੂਪ ਹਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਲ ਸੰਪੂਰਨ ਜਾਗਰਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਿਜਾਨੰਦ ਅੰਦਰ ਵਰਤ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹੋ ਫਿਰ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਸਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਸੁਖਦਾਈ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । **'ਸਭ ਭਲੋ ਹੈ'** ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬੁਰਾਈ ਕਿਤੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਤਦੋਂ ਆਤਮਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਰਬ-ਆਤਮਾ ਜੋ ਸਤਿ, ਚਿਤ, ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ ਹੈ, ਨਾਲ ਜੋੜ ਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸੋ ਇਹ ਹੈ ਸਹਿਜ ਜੋ ਚੌਥੀ ਲਾਵ ਲੈਂਦੀ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਨੇ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ । ਇਹ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਹਰੀ ਨਾਲ ਮੇਲ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ । ਇਹ ਨਾਮ ਦੁਆਰਾ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਉਪਰੰਤ ਸੁੱਤੇ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਕੇ ਸਮਾਪਤੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਹਰੀ-ਪਤੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਇਉਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:

"ਵੀਆਹੁ ਹੋਆ ਮੇਰੇ ਬਾਬੁਲਾ ਗੁਰਮੁਖੇ ਹਰਿ ਪਾਇਆ ॥
ਅਗਿਆਨੁ ਅੰਧੇਰਾ ਕਟਿਆ ਗੁਰ ਗਿਆਨੁ ਪ੍ਰਚੰਡੁ ਬਲਾਇਆ ॥
ਬਲਿਆ ਗੁਰ ਗਿਆਨੁ ਅੰਧੇਰਾ ਬਿਨਸਿਆ ਹਰਿ ਰਤਨੁ ਪਦਾਰਥੁ ਲਾਧਾ ॥ ਹਉਮੈ ਰੋਗੁ ਗਇਆ ਦੁਖੁ ਲਾਥਾ ਆਪੁ ਆਪੈ ਗੁਰਮਤਿ ਖਾਧਾ ॥ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਵਰੁ ਪਾਇਆ ਅਬਿਨਾਸੀ ਨਾ ਕਦੇ ਮਰੈ ਨ ਜਾਇਆ ॥
ਵੀਆਹੁ ਹੋਆ ਮੇਰੇ ਬਾਬੋਲਾ ਗੁਰਮੁਖੇ ਹਰਿ ਪਾਇਆ ॥

ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਮਹਲਾ ੪ ॥ (ਅੰਗ ੭੮)

ਅਰਥਾਤ—ਹੇ ਮੇਰੇ ਬਾਬਲ ਜੀ, ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਮੈਂ ਹਰੀ ਵਰ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ । (ਗੁਰੂ ਨੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ) ਅਗਿਆਨ ਰੂਪ ਅੰਧੇਰਾ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰੋਂ ਕੱਟ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਚੰਡ (ਬੜਾ ਤੇਜ਼) ਬਾਲਿਆ । ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਬਲਿਆ ਤਾਂ ਸਭ ਅੰਧੇਰਾ (ਮਾਇਆ ਤੇ ਹਉਮੈਂ ਆਦਿਕ ਤੋਂ ਉਪਜਿਆ ਹੋਇਆ) ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਲ ਮੈਂ ਹਰੀ ਰੂਪ ਰਤਨ ਪਦਾਰਥ ਲੱਭ ਲਿਆ । ਹਉਮੈਂ-ਰੋਗ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਹਉਮੈਂ ਤੋਂ ਉਪਜੇ ਦੁਖ ਵੀ ਨਾਲ ਮੁੱਕ ਗਏ ਹਨ । ਗੁਰਮਤਿ ਦੁਆਰਾ ਮੇਰੇ ਆਪੇ, (ਸਵੈ-ਸਰੂਪ) ਨੇ ਮੇਰਾ ਆਪਾ-ਭਾਵ (ਹਉਮੈਂ) ਖਾ ਛੱਡਿਆ ਸੀ । ਮੈਂ ਏਸੇ ਲਈ ਹੁਣ ਅਕਾਲ-ਮੂਰਤਿ ਹਰੀ ਰੂਪ ਅਬਿਨਾਸੀ ਵਰ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ ਜੋ ਨਾ ਕਦੇ ਮਰਦਾ ਹੈ ਨਾ ਜੰਮਦਾ ਹੈ (ਸਦਾ ਥਿਰ ਹੈ) । ਇਉਂ ਮੇਰੇ ਬਾਬਲ ਜੀ, ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਹਰੀ-ਵਰ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ ।

ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਕਾਰਜ

ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਸਮਾਜ ਵੱਲੋਂ ਦੁਰਕਾਰੇ/ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰੇ, ਅਪੰਗ, ਲੂਲ੍ਹੇ-ਲੰਗੜੇ, ਅਪਾਹਿਜਾਂ, ਅਨਾਥਾਂ ਅਤੇ ਲਾਵਾਰਸਾਂ ਦਾ ਘਰ ਹੈ । ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਨੀਂਹ ਮਹਾਨ ਕਰਮਯੋਗੀ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਨ 1947 ਵਿੱਚ ਰੱਖੀ । ਉਸ ਵੇਲੇ ਭਗਤ ਜੀ ਕੋਲ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਾਸਤੇ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸੇਵਾਦਾਰ ਸੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਰਹਿਣ ਲਈ ਉਚਿਤ ਇਮਾਰਤ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਜਾਂ ਦਵਾਈਆਂ ਲਈ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਲੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜਾਂ ਪੈਸੇ ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਸੀ । ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਇਸ ਸੇਵਾ ਦੇ ਪੰਧ 'ਤੇ ਨਿਕਲੇ—ਲੋਕ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਗਏ ਕਾਰਵਾਂ ਬਣਦਾ ਗਿਆ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਡਾ: ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ ਦੀ ਅਣਥੱਕ ਮਿਹਨਤ, ਲਗਨ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਨਾ-ਕੇਵਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਲਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਕ ਗੌਰਵਪੂਰਣ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਹੈ ।

ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਇਕ ਨਜ਼ਰ ...

ਨਿਵਾਸ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲ :-1809 ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਲਈ ਰਹਿਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣਾ ਘਰ ।

ਇਲਾਜ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ :- *ਦਵਾਈਆਂ, *ਮੈਡੀਕਲ ਲੈਬਾਰਟਰੀ, *ਓਪਰੇਸ਼ਨ ਥਿਏਟਰ, *ਮੁੜ ਵਸੇਬਾ ਕੇਂਦਰ, *ਐਂਬੂਲੈਂਸ, *ਮਸਨੂਈ ਅੰਗ ਕੇਂਦਰ, *ਫਿਜ਼ਿਓਥਰੈਪੀ ਸੈਂਟਰ, *ਡੈਂਟਲ ਕਲੀਨਿਕ, *ਅਲਟਰਾ ਸਾਊਂਡ ਸੈਂਟਰ, *ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਕਲੀਨਿਕ, *ਮੰਦ-ਬੁੱਧੀ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸੰਵੇਦੀ ਕੇਂਦਰ, *ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਮੁੱਢਲਾ ਕੰਨ ਸੁਣਵਾਈ ਜਾਂਚ ਅਤੇ

ਪੁਨਰਵਾਸ ਕੇਂਦਰ, *ਕੰਨਾਂ ਦੇ Cochlear Implant ਵਾਸਤੇ ਸਪੈਸ਼ਲ ਓਪਰੇਸ਼ਨ ਥਿਏਟਰ *ਆਪਣਾ ਘਰ, * ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਕਮਰੇ ।

ਜਾਗਰੂਕਤਾ :- * ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ, * ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, * ਕਿਤਾਬਚੇ ਅਤੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ, * ਸੈਮੀਨਾਰ ਅਤੇ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ।

ਵਾਤਾਵਰਨ :-*ਨਰਸਰੀ,*ਪਾਣੀ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪਲਾਂਟ, ਮੀਂਹ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲ *ਦਰੱਖਤ ਲਗਾਉਣਾ, *ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ, *ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ।

ਮੁਫ਼ਤ ਵਿਦਿਅਕ ਸਹੂਲਤਾਂ:

* ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਆਦਰਸ਼ ਸੀਨੀ. ਸੈਕੰ: ਸਕੂਲ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।
* ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਕਿੱਤਾ ਸਿਖਲਾਈ ਕੇਂਦਰ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।
* ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਗੂੰਗੇ ਤੇ ਬੋਲਿਆਂ ਲਈ ਸਕੂਲ, ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।
* ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸਕੂਲ ਆਫ਼ ਸਪੈਸ਼ਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।
* ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਗੂੰਗੇ ਤੇ ਬੋਲਿਆਂ ਲਈ ਸਕੂਲ, ਅਟਾਰੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।
* ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਆਦਰਸ਼ ਹਾਈ ਸਕੂਲ, ਬੁੱਟਰ ਕਲਾਂ ਕਾਦੀਆਂ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ।
* ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਗੂੰਗੇ ਤੇ ਬੋਲਿਆਂ ਲਈ ਸਕੂਲ, ਬੁੱਟਰਕਲਾਂ, ਕਾਦੀਆਂ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ।
* ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਗੂੰਗੇ ਤੇ ਬੋਲਿਆਂ ਲਈ ਸਕੂਲ, ਕਟੌਰਾ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ।
* ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਗੂੰਗੇ ਤੇ ਬੋਲਿਆਂ ਲਈ ਸਕੂਲ, ਸਰਹਾਲੀ, ਤਰਨ ਤਾਰਨ ।
* ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸਕੂਲ ਆਫ਼ ਸਪੈਸ਼ਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ, (ਪਲਸੋਰਾ) ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ।

ਨਿਵਾਸ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲ :

ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਦੀਆਂ 7 ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਬ੍ਰਾਂਚਾਂ ਵਿੱਚ *1809 ਤੋਂ ਵੱਧ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਗ੍ਰਸਤ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਸੁਚੱਜਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ। ਸਮੂਹ ਬ੍ਰਾਂਚਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਰੋਗੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ :-

ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗੀ	-390	ਏਡਜ਼ ਵਾਲੇ	-19
ਅਧਰੰਗ/ ਪੋਲੀਏ ਵਾਲੇ	-160	ਮਿਰਗੀ ਵਾਲੇ	-204
ਮੰਦ-ਬੁੱਧੀ ਵਾਲੇ	-430	ਕੈਂਸਰ ਵਾਲੇ	-02
ਗੂੰਗੇ ਬੋਲੇ	-175	ਸ਼ੂਗਰ ਵਾਲੇ	-84
ਬਜ਼ੁਰਗ	-143	ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ	-98
ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਵਾਲੇ	-27	ਛੱਡੇ ਗਏ ਬੱਚੇ	-06
ਟੀ.ਬੀ. ਵਾਲੇ	-05	ਠੀਕ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਰੋਗੀ	-27
ਨੇਤਰਹੀਣ	-39		

31 ਦਸੰਬਰ 2017 ਤਕ ਕੁੱਲ ਰੋਗੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ***1809**

ਬ੍ਰਾਂਚਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ :	**ਰੋਗੀ**
1. ਮੁੱਖ ਬ੍ਰਾਂਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਬੱਚਾ ਵਾਰਡ, ਮਾਤਾ ਮਹਿਤਾਬ ਕੌਰ ਵਾਰਡ, ਭਾਈ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਵਾਰਡ)	359
2. ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ	876
3. ਪੰਡੋਰੀ ਵੜੈਚ ਬ੍ਰਾਂਚ	99
4. ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਬ੍ਰਾਂਚ	93
5. ਜਲੰਧਰ ਬ੍ਰਾਂਚ	39
6. ਸੰਗਰੂਰ ਬ੍ਰਾਂਚ	228
7. ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ (ਪਲਸੋਰਾ) ਬ੍ਰਾਂਚ	115
ਕੁੱਲ ਮਰੀਜ਼	**1809**

*** ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸਾਲ ਨਿਰੰਤਰ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਲਾਜ ਉਪਰੰਤ ਠੀਕ ਹੋਏ ਮਰੀਜ਼ ਕਾਫ਼ੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।**

ਇਲਾਜ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ :

(ੳ) ਡਿਸਪੈਂਸਰੀ ਅਤੇ ਲੈਬਾਰਟਰੀ : ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚ ਡਿਸਪੈਂਸਰੀ ਅਤੇ ਲੈਬਾਰਟਰੀ ਦੀ ਸੁਵਿਧਾ ਮੁਹੱਈਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ **ਸਾਲਾਨਾ ਖ਼ਰਚ 1 ਕਰੋੜ 30 ਲੱਖ ਰੁਪਏ** ਹੈ ।

(ਅ) ਸਹਾਇਕ ਸਟਾਫ਼ : ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗੀਆਂ ਅਤੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਲਈ ਟੈਕਨੀਕਲ ਸਟਾਫ਼ ਜਿਵੇਂ ਨਰਸਾਂ, ਫਾਰਮਾਸਿਸਟ, ਲੈਬਾਰਟਰੀ ਟੈਕਨੀਸ਼ਨ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ।

(ੲ) ਖ਼ੂਨ-ਦਾਨ ਕੈਂਪ : ਦੁਰਘਟਨਾ-ਗ੍ਰਸਤ ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਤੇ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਲਈ ਖ਼ੂਨ ਦੀ ਘਾਟ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਸਾਲ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਬਰਸੀ 'ਤੇ ਖ਼ੂਨ-ਦਾਨ ਕੈਂਪ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸੰਨ 2017 ਵਿੱਚ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਬਰਸੀ 'ਤੇ ਲਗਾਏ ਗਏ ਖ਼ੂਨ-ਦਾਨ ਕੈਂਪ ਵਿੱਚ 275 ਯੂਨਿਟ ਖ਼ੂਨ ਇਕੱਠਾ ਹੋਇਆ ।

(ਸ) ਐਂਬੂਲੈਂਸ:- ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਡਾਕਟਰੀ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ, ਐਂਬੂਲੈਂਸ ਸੜਕ ਹਾਦਸਿਆਂ ਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਤੱਤਪਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਸਥਾ ਦੀਆਂ ਐਂਬੂਲੈਂਸਾਂ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਲੈ ਜਾਣ ਦੀ ਸੁਵਿਧਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ।

(ਹ) ਬਣਾਵਟੀ ਅੰਗ ਕੇਂਦਰ : ਲੋੜਵੰਦ ਅੰਗਹੀਣਾਂ ਲਈ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿਖੇ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਇਕ ਬਣਾਵਟੀ ਅੰਗ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਅੰਗਹੀਣਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਵਟੀ ਅੰਗ ਮੁਫ਼ਤ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਨਵੰਬਰ 2003 ਤੋਂ ਹੁਣ ਤਕ 8757 ਲੋੜਵੰਦ ਲਾਭ ਉਠਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ।

(ਕ) ਓਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਥਿਏਟਰ: ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਓਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿਖੇ ਅਤਿ ਆਧੁਨਿਕ ਓਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਥਿਏਟਰ ਦੀ ਸੁਵਿਧਾ ਹੈ ।

(ਖ) ਫਿਜ਼ਿਓਥਰੈਪੀ: ਸੰਨ 2005 ਤੋਂ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿੱਚ ਫਿਜ਼ਿਓਥਰੈਪੀ ਸੈਂਟਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਉਪਕਰਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਲੋੜਵੰਦ ਮੁਫ਼ਤ ਫ਼ਾਇਦਾ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਤਕਰੀਬਨ 80 ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

(ਗ) **ਅਲਟਰਾਸਾਊਂਡ ਸੈਂਟਰ** :- ਇਸ ਵਿੱਚ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਵਾਸਤੇ ਸੁਵਿਧਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ।

(ਘ) ਮੁੱਢਲਾ ਕੰਨ ਸੁਣਵਾਈ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਪੁਨਰਵਾਸ ਕੇਂਦਰ:- ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਪੁਨਰਵਾਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ Bera Test (ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸੁਣਨ ਦਾ ਟੈਸਟ) ਮੁਫ਼ਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਾਤਾਵਰਨ :

(ੳ) ਰੁੱਖ ਲਾਉਣੇ: ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਸੰਬੰਧੀ ਬੜੇ ਚਿੰਤਤ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ '**ਮਾਰੂਥਲ ਬਣਨ**' ਤੇ '**ਭੂ-ਖੋਰ**' ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਵੱਲ ਵੀ ਖ਼ਾਸ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਰ ਸਾਲ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਬਰਸੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਰੁੱਖ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਚਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਰੁੱਖ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ, ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ-ਘਾਟਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜਨਤਕ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਹਰ ਸਾਲ ਆਪਣੀ ਨਰਸਰੀ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਲਗਪਗ 60 ਹਜ਼ਾਰ ਬੂਟੇ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੁਫ਼ਤ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਮੁਫ਼ਤ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸਹੂਲਤਾਂ :

(ੳ) ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਆਦਰਸ਼ ਸੀਨੀ: ਸੈਕੰ: ਸਕੂਲ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ: ਇਸ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਗ਼ਰੀਬ ਅਤੇ ਝੁੱਗੀ ਝੌਂਪੜੀ ਵਾਲੇ 771 ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ

ਮੁਫ਼ਤ ਵਿੱਦਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ । ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਇਹ ਖ਼ਾਸ ਉਪਰਾਲਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀਣੇ ਨਾ ਸਮਝਣ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਕੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰ ਸਕਣ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੇ ਵਰਦੀਆਂ ਮੁਫ਼ਤ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 96 ਬੱਚੇ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪਲੇ ਹਨ ।

(ਅ) ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਆਦਰਸ਼ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਬੁੱਟਰ ਕਲਾਂ (ਕਾਦੀਆਂ):

ਇਹ ਸਕੂਲ ਵੀ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ । ਇੱਥੇ ਯੋਗ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਅਤ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਲਗਪਗ 461 ਬੱਚੇ ਵਿੱਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ।

(ੲ) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿੱਖਿਆ :- ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦੇ 169 ਮੰਦ-ਬੁੱਧੀ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਬ੍ਰਾਂਚ ਵਿਖੇ '**ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸਕੂਲ ਆਫ਼ ਸਪੈਸ਼ਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ**' ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

(ਸ) ਗੂੰਗੇ-ਬੋਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ : ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਗੂੰਗੇ-ਬੋਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸਕੂਲ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਵਿਖੇ ਮਈ 2005 ਤੋਂ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ 180 ਬੱਚੇ ਨਵੀਨ ਉਪਕਰਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

(ਹ) ਕਿੱਤਾਕਾਰੀ ਸਿੱਖਿਆ :- ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿੱਤਾਕਾਰੀ ਸਿੱਖਿਆ,(ਜਿਵੇਂ ਸਿਲਾਈ, ਕਢਾਈ, ਮੋਮਬੱਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖਲਾਈ ਦੇ ਕੰਮ) ਟਰੇਂਡ ਕਿੱਤਾਕਾਰੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਲਈ ਯੋਗ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ।

(ਕ) ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਕਿੱਤਾ ਸਿਖਲਾਈ ਕੇਂਦਰ : ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ

ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿਖੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਲਾਈ ਕਢਾਈ ਦਾ 6 ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਕੋਰਸ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਸੁਵਿਧਾ ਸਿਰਫ਼ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਲੱਗਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਗ਼ਰੀਬ ਵਰਗ ਦੇ ਬੱਚੇ/ ਬੱਚੀਆਂ ਲਈ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਹੈ।

(ਖ) ਕੰਪਿਊਟਰ ਸਿੱਖਿਆ: ਸੂਚਨਾ ਅਤੇ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਪਸਾਰੇ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਾਣੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੰਪਿਊਟਰ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਹੋਸਟਲ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ : ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਬ੍ਰਾਂਚ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਲਗਪਗ 198 ਲੜਕੇ-ਲੜਕੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਹੋਸਟਲ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਦੀ ਸੰਗਰੂਰ ਬ੍ਰਾਂਚ ਦੇ ਹੋਸਟਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੀਆਂ 13 ਲੜਕੀਆਂ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ।

ਵਿਆਹ: ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਵਿੱਚ ਪਲੀਆਂ ਨੌਜਵਾਨ ਲੜਕੀਆਂ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਯੋਗ ਵਰ ਲੱਭ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਸਥੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਹੁਣ ਤਕ 41 ਲੜਕੀਆਂ ਤੇ 4 ਲੜਕਿਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਸਮਾਜ-ਕਲਿਆਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕੰਮ : ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਵੱਲੋਂ ਸਮਾਜ ਭਲਾਈ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵੱਲ ਵੀ ਖ਼ਾਸ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

(ੳ) ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ: ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦਾ ਖ਼ਾਸ ਯੋਗਦਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਅਜਿਹਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ '**ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ**' ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਸਦਾਚਾਰਿਕ ਤੇ ਸਿਹਤ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਛਾਪ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਮੁਫ਼ਤ ਵੰਡਾਈ ਰਾਹੀਂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ । ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਪ੍ਰੈਸ ਅਤੇ ਪਬਲੀਸਿਟੀ ਦਾ ਕੁੱਲ ਸਾਲਾਨਾ ਖ਼ਰਚ

ਇੱਕ ਕਰੋੜ ਪੰਜਾਹ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਹੈ ।

(ਅ) ਪੀੜਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ:- ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਹੜ੍ਹ, ਭੁਚਾਲ ਆਦਿ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਪੀੜਿਤਾਂ ਨੂੰ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮਦਦ ਦੇਣ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਸੰਨ 2008 ਵਿੱਚ ਜੁਲਾਈ ਤੋਂ ਅਗਸਤ ਮਹੀਨੇ ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜਲੰਧਰ ਤੇ ਕਪੂਰਥਲਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੀੜਿਤ 800 ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਲਈ ਰਾਸ਼ਨ, ਘਰੇਲੂ ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਕੰਬਲ ਮੁਫ਼ਤ ਵੰਡੇ ਗਏ। ਸੰਨ 2010 ਵਿੱਚ, ਲਦਾਖ ਵਿੱਚ ਹੜ੍ਹ ਨਾਲ ਪੀੜਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਡਾ: ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ 2 ਟਰੱਕ ਰਸਦ, ਕੱਪੜੇ, ਰਜਾਈਆਂ ਅਤੇ ਕੰਬਲ, ਗਰਮ ਕੱਪੜੇ ਆਦਿ ਸਮਾਨ ਭੇਜੇ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘਰ-ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ।

(ੲ) ਲਾਵਾਰਸ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ: ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਵੱਲੋਂ ਲਾਵਾਰਸ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਪੂਰੇ ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

(ਸ) ਬਿਰਧਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ: ਸੰਗਰੂਰ ਬ੍ਰਾਂਚ ਵਿੱਚ ਇਕ ਬਿਰਧ-ਘਰ ਮਾਰਚ 2002 ਤੋਂ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਬਿਰਧ ਘਰ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿਖੇ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ 92 ਬਿਰਧਾਂ ਦੇ ਰੱਖਣ ਦਾ ਯੋਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ।

(ਹ) ਅਜਾਇਬ-ਘਰ ਤੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਫ਼ਿਲਮਾਂ: ਬਿਖ਼ਮ ਮਾਰਗ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ ਘਾਲਣਾਵਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਜਾਇਬ-ਘਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਦਫ਼ਤਰ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕੁਝ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ

(ੳ) 'ਇਕ ਮਿਸਾਲ', 'Pingalwara Presentation'

(ਅ) 'ਇਹ ਜਨਮ ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ ਲੇਖੈ' ।

(ੲ) Pingalwara Home for Homeless

(ਸ) ਮਸ਼ਹੂਰ ਅਮਰੀਕੀ ਮੀਡੀਆ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਗੁਰਮੀਤ ਸੋਢੀ ਦੀ ਫ਼ਿਲਮ—'Pingalwara — A selfless Home'

(ਹ) ਸ੍ਰ: ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ 'ਕਲਸੀ' ਤੇ ਸ੍ਰ.ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ 'ਹੰਸਪਾਲ' ਵੱਲੋਂ ਨਿਰਮਤ ਫ਼ਿਲਮ — 'A Selfless Life'

(ਕ) Pingalwara — Educational Endeavours

(ਖ) Natural Farming

(ਗ) ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ

(ਘ) ਰੁੱਖ

(ਙ) ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਫੀਚਰ ਫ਼ਿਲਮ **'ਇਹ ਜਨਮ ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ ਲੇਖੇ'** 30 ਜਨਵਰੀ, 2015 ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਰਿਲੀਜ਼ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ । ਇਸ ਫ਼ਿਲਮ ਰਾਹੀਂ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਜ ਪ੍ਰਤੀ ਕੀਤੀ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਬਾਰੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਫ਼ਿਲਮ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਗਾਰਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ।

ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਗਾਇਨ ਕੀਤੀ 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ' ਦੀ ਵੀਡੀਓ ਦੀ ਡੀ.ਵੀ.ਡੀ. ਡਾ.ਓਮ ਗੌਰੀ ਦੱਤ ਸ਼ਰਮਾ ਡਿਪਟੀ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਜਲੰਧਰ ਦੂਰ-ਦਰਸ਼ਨ ਦਵਾਰਾ ਮਿਤੀ 9-7-2016 ਨੂੰ ਰਿਲੀਜ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸਮਾਰਕ :- ਪੂਜਨੀਕ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਪਿੰਡ ਰਾਜੇਵਾਲ ਰੋਹਣੋਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ '*ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸਮਾਰਕ*' ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ । ਇਹ ਸਮਾਰਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜਨਮ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਜੋ ਕਿ **4 ਜੂਨ, 2004** ਨੂੰ ਮਨਾਈ ਗਈ ਸੀ, ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ ।

ਗਊਸ਼ਾਲਾ : ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿੱਚ ਇਕ ਗਊਸ਼ਾਲਾ ਭੀ ਹੈ । ਇਸ ਵਿੱਚ 120 ਦੁਧਾਰੂ ਪਸ਼ੂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ । ਗਊਆਂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਖ਼ਰਚ **ਸਾਢੇ ਛੇ ਲੱਖ** ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਸੇਧ ਮੁਤਾਬਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(I) ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਚੈਰੀਟੇਬਲ ਸੋਸਾਇਟੀ, ਰਜਿਸਟਰਾਰ ਆਫ ਕੰਪਨੀਜ਼ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨੰਬਰ 130 ਆਫ 1956-57 ਅਤੇ ਸੋਧ ਨੰਬਰ A-28/4540 ਮਿਤੀ 07-07-1998 ਦੁਆਰਾ ਰਜਿਸਟਰਡ ਹੈ ।

(II) ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨੂੰ ਇਨਕਮ ਟੈਕਸ ਦੇ ਸੈਕਸ਼ਨ 80-G ਅਨੁਸਾਰ ਇਨਕਮ ਟੈਕਸ-II ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੱਤਰ ਸੰਖਿਆ ਨੰਬਰ CIT-II/ASR/ITO(Tech.) 2011-12/4730 ਮਿਤੀ 11/12 January, 2012. ਅਧੀਨ ਟੈਕਸ ਦੀ ਛੋਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ।

ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਦਾ PAN ਨੰਬਰ AAATA2237R ਹੈ।

ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਦੇ FCRA (Foreign Contribution Regulation Act.) ਨੰਬਰ 115210002 ਹੈ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ॥ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ ॥

ਡਾ: ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ, ਮੁੱਖ ਸੇਵਕਾ,
ਆਲਇੰਡੀਆਪਿੰਗਲਵਾੜਾਚੈਰੀਟੇਬਲਸੋਸਾਇਟੀ(ਰਜਿ:),ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਲਈ ਕਰਨਲ ਸ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਬਾਵਾ, (ਰਿਟਾ.)
ਮੁੱਖ-ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ 98145-35937

Details of Banks for sending Donation through Online/ Cheque/Draft may be sent in favour of:
'All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar' (PAN No.: AAATA 2237R)
(The donations made to Pingalwara are exempt from Income Tax under Section 80G of I.T. Act. 1961)

S.No.	Name of Account	Name of the Bank	Account No.	Swift/IFS Code
	(FOR FOREIGN CONTRIBUTORS)			
	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	Oriental Bank of Commerce, Sharifpura, Amritsar.	01562010002890	ORBCINBBASR
	(FOR INLAND CONTRIBUTORS)			
1.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	Oriental Bank of Commerce, Sharifpura, Amritsar.	01562010003720	ORBC 0100156
2.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	State Bank of India,Town Hall, Amritsar.	10978255668	SBIN0000609
3.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	Bank of India, City Centre, Amritsar.	630510100026147	BKID0006305
4.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	Axis Bank Ltd., City Centre Amritsar.	685010100009799	UTIB0000685
5.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	Punjab National Bank, Hall Bazar, Amritsar.	0018002100097336	PUNB0001800
6.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	ICICI Bank Ltd., Lawrence Road, Amritsar.	006601012522	ICIC0000066
7.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	HDFC Bank Ltd., Mall Road, Amritsar.	01151000246510	HDFC0000115
8.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	HDFC Bank Ltd., Ghanta Ghar, Golden Temple, Amritsar.	13131000082013	HDFC0001313

S.No.	Name of Account	Name of the Bank	Account No.	Swift/IFS Code
9.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	Punjab & Sind Bank, Hall Bazar, Amritsar.	00011000096048	PSIB000A001
10.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	Bank of Baroda, Town Hall, Amritsar.	01010100015572	BARBOAMRITS
11.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	Oriental Bank of Commerce, Sec-47 C, Chandigarh.	12332011000560	ORBC0101233
12.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	Punjab & Sind Bank, Sangrur.	00671000012150	PSIB0000067
13.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	State Bank of India, Patiala Gate, Sangrur.	33530846863	SBIN0001759
14.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	Punjab & Sind Bank, Gole Market, New Delhi.	07621000007388	PSIB0000762

(IN UK)	(IN CANADA)	(IN USA)
S. GURBAKHSH SINGH **63 Peacock street, Gravesend, Kent, (U.K.)** **DA12 IEG, Ph. 1474568574**	**BIBI ABNASH KAUR KANG** **(Pingalwara Soceity of Ontario (Regd.)** **124 Blackmere Cir, Brampton, ONT., L6W 4CI, Canada** **Ph: 905-450-9664, 416-674-3341** **Email-abnash6@yahoo.com**	**JASWANT SAWHNEY CHARITABLE TRUST** **In Association with All India Pingawara Charitable Society (Regd.)** **7713 Toburk CT, HANOVER, MD 21076-1643 U.S.A.** **BIBI JATINDER KAUR DUSAJ** **Ph. 410-551-8010** **E-mail-kaurg 2004@yahoo.com**